

PRIPADNOST NAVIJAČKOJ SKUPINI: ISKUSTVA NOGOMETNIH NAVIJAČA

Čatlak, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:192722>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**PRIPADNOST NAVIJAČKOJ SKUPINI:
ISKUSTVA NOGOMETNIH NAVIJAČA**

MAJA ČATLAK

Split, 2024.

Odsjek za pedagogiju
Diplomski studij Pedagogija i Anglistika
Metodologija pedagoškog istraživanja

**PRIPADNOST NAVIJAČKOJ SKUPINI:
ISKUSTVA NOGOMETNIH NAVIJAČA**

Student:

Maja Čatlak

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Tonča Jukić

Komentor:

doc. dr. sc. Toni Maglica

Split, rujan 2024.

ZAHVALE

Veliko hvala mojoj mentorici i profesorici Tonći Jukić na entuzijazmu i uvažavanju mojih ideja. Vaša nepodnošljiva lakoća usmjeravanja i vođenje tijekom pisanja završnog i diplomskog rada razlog su svih Titula.

Zahvaljujem sugovornicima intervjuja, zbog takvih poput vas još uvijek tinja *samo jednu želju imam...*

Mojim A, vaše navijanje tijekom poluvremena dalo je force.

Majci, Čali, Seki i Bambini – vi ste moj *Superkup*.

Njoj, čiji je zagovor stavio točku na *i* u sudačkim nadoknadama.

Rad posvećujem svojoj prvoj cimerici s kojom sam dijelila sobu i čokoladu iza ručka.

Hvala ti što si moj najvjerniji navijač s nebeske tribine.

*„Meni je Bog dao sve: imao sam mamu,
vredne ruke i jednu celu zdravu nogu -
šta ti više treba u životu?
Tek kada sam zavoleo fudbal postalo mi
je jasno da su ti ponekad potrebne obe
zdrave noge“*

Montevideo, Bog te video!

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. SUPKULTURE MLADIH	3
2. 1. Supkulture nogometnih navijača	4
2. 2. Ekspresivne prakse navijačke skupine	5
2. 3. Odnos supkulture nogometnih navijača i nogometnog huliganizma	6
2. 4. Nogometni navijači u kontekstu sociologije u Hrvatskoj	7
3. RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI PRIPADNOSTI NAVIJAČKOJ SKUPINI	9
3. 1. Devijantno ponašanje navijača	9
3. 2. Dobrobiti pripadnosti navijačkoj skupini	11
3.2.1. Navijački identitet	12
4. ISTRAŽIVANJE ISKUSTAVA PRIPADNOSTI NAVIJAČKOJ SKUPINI NOGOMETNIH NAVIJAČA	14
4. 1. Cilj istraživanja	14
4. 2. Hipoteze istraživanja i istraživačka pitanja	14
4. 3. Metodologija istraživanja	15
4.3.1. Uzorak	15
4.3.2. Postupak prikupljanja podataka	16
4.3.3. Instrument istraživanja	16
4.3.4. Analiza podataka	18
5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	19
6. ZAKLJUČAK	52
SAŽETAK	54
<i>Prilozi</i>	56
<i>Literatura</i>	65

1. UVOD

Nogomet, poznat kao i „najvažnija sporedna stvar na svijetu“, igra je koja budi širok spektar emocija, kako kod sudionika, tako i gledatelja. Od svojih početaka, nogomet je privlačio velike mase ljudi i tako postao najpopularnijim sportom današnjice čiji je utjecaj davno prešao granice sporta. Njegova veličina vidljiva je u činjenici da je nogomet sportsko, gospodarstveno i političko trajni proces čiji su sljedbenici rašireni po cijelom svijetu. Nogometni navijači kao 'dvanaesti čovjek' imaju iznimno važnu ulogu i nerijetko grade svoj identitet u skladu s vrijednostima grupe. Članstvo kao takvo potiče razne grupne aktivnosti i upotrebu označja pripadnosti. Kada je riječ o svijetu sporta, malo se fenomena može mjeriti s intenzivnom energijom i predanošću koju pokazuju nogometni navijači. Od rituala prije utakmice do euforičnog skandiranja, gledatelji stvaraju naelektriziranu atmosferu koja potiče igru.

Pripadnost navijačkoj skupini puno je dublja od bodrenja omiljenog tima za vrijeme utakmice, ona je dio svakodnevnice navijača koja izgrađuje navijački identitet i omogućava stvaranje prosocijalnih veza. Nerijetko pružanje vremena i intenzivne podrške svom štovanom klubu etiketira navijače kao huligane kojima članstvo u navijačkoj skupini služi kao krinka za verbalni i fizički sukob. Ovakva marginalizacija nogometnih navijača dovela je do stvaranja navijačke supkulture čije se norme, pravila, obrasci ponašanja i način života razlikuju od šireg društva u kojem djeluju (Perasović, 2002). Od svog afirmiranja 1980-ih godina, navijačka supkultura u Hrvatskoj istražuje se kroz prizmu nogometnog huliganizma s oskudnom literaturom o dobrobitima pripadnosti navijačkoj skupini. S druge strane, autor Daniel L. Wann preko dva desetljeća istražuje pozitivnu korelaciju između timske identifikacije i socijalnog i psihološkog zdravlja (Wann, 2006). Istraživanja Wanna i suradnika pokazuju da su visoke razine identifikacije s timovima povezane s bogatim društvenim vezama, uključujući niže razine usamljenosti i otuđenosti te više razine kolektivnog i osobnog samopoštovanja, učestalost proživljavanja pozitivnih emocija, ekstrovertiranost, savjesnost i zadovoljstvo društvenim životom (vidi primjerice Wann, 2006; Wann i Fast, 2021; Wann i sur. 2008; Wann i Weaver 2009).

Usprkos svojoj intrigantnosti, većina radova o navijačkim skupinama istražena je isključivo kroz djelovanje grupe. Ne uzima se u obzir da je svaki navijač pojedinac s različitim motivima pridruživanju grupi i percepciji iste te da njegovi stavovi i vlastita iskustva utječu na ulogu

navijačke skupine u svakodnevnom životu. Bazirajući se na dosadašnju literaturu i vrijedna istraživanja o navijačkim skupinama, budi se interes za promatranjem ove skupine kroz holistički pristup.

Ovaj rad želi utvrditi i razumjeti iskustva pripadnosti navijačkoj skupini nogometnih navijača. Na samom početku rada definirat će se supkultura navijačke skupine i ekspresivne navijačke prakse u sklopu iste. Nakon toga će biti riječ o rizičnim i zaštitnim čimbenicima pripadnosti navijačke skupine koji oblikuju navijački identitet. U završnom dijelu rada predstaviti će se rezultati istraživanja s kombiniranom metodologijom o iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini prikupljeni putem ankete i provedenih intervjua s pripadnicima jedne navijačke skupine.

2. SUPKULTURE MLADIH

Pojam kulture označava „složenu cjelinu koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, zakone, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao” (Tylor, 1973: 63, prema Mesić, 2007). Mesić (2007) određuje kulturu obrascima unutarnje komunikacije njenih članova s jedinstvenim strukturama i specifičnim vjerovanjima. Dominanta kultura kao takva uvjetuje i određuje pogled na svijet te samim time i na druge kulture, odnosno supkulture.

Pri definiranju pojma supkultura važno je u obzir uzeti njegovu opsežnost. U samoj biti pojma leži potreba povezivanja s određenim identitetom s ciljem formiranja grupa kako bi se uključile u stilove života ili aktivnosti koje zadovoljavaju interese pojedinca (Lennon, Johnson i Rudd, 2017). Perasović (2002: 490) supkulturu mladih vidi kao “skup vrijednosti, norma, vjerovanja, načina života”, kao ‘simboličku strukturu’ koju mnogi analiziraju neovisno o pojedinačnim akterima, o onima koji te norme, vrijednosti, stilove (odijevanje, glazbu, sleng, rituale) zapravo žive u svojim životima”.

Važno je razlikovati pojmove supkultura i kontrakultura u odnosu prema dominantnoj kulturi. Američki sociolog Milton Yinger (1960, prema Perasović, 2001: 487) kontrakulturu karakterizira nastajanjem kontravrijednosti, dok supkulturu smatra „kulturom unutar kulture“. Drugim riječima, kontrakultura nastoji promijeniti sve što je društveno uspostavljeno i prihvaćeno, dok supkultura označava odstupanje društvenih normi i vrijednosti unutar dominantne kulture. Supkulture kao takve možemo promatrati kroz priklonjenost domicilnoj kulturi. Prva varijanta supkulture prihvaća dominantnu kulturu i funkcionira u skladu s njenim vrijednostima. Druga skupina supkulture odstupa od normi dominantne kulture, ali joj se ne suprotstavlja. Posljednja grupa iskazuje animozitet prema vladajućoj kulturi smatrajući je nametnutom i takva supkultura postaje kontrakulturom.

Povijesno gledano, supkulture su se pokazale utjecajnim čimbenicima kulturnih promjena. Noseći status quo, dovode u pitanje društvene norme i pomiču granice, ostavljajući neizbrisiv utjecaj na *mainstream* kulturu. Želja za promjenom i bunt koji povlači sa sobom, često izaziva ekstremizam u svojim krajnjim oblicima povezujući supkulture s devijantnim i nasilničkim ponašanjem.

Iz navedenog razloga, za potrebe ovog rada bitno je razlikovati pojmove supkultura i kontrakultura kako bi se što neutralnije pristupilo istraživanju iskustva pripadanja navijačkoj skupini.

2. 1. Supkulture nogometnih navijača

Prema definiciji Marković (1988: 9) navijači su „onaj dio publike koji izgledom (obilježjima pripadnosti klubu i navijačkim rekvizitima) ili ponašanjem (glasno navijanje, zviždanje, ustajanje, skakanje) jasno stavlja do znanja svoju klupsku opredijeljenost“. Slovenski sociolog Petrović (1977, prema Lalić, 1993: 15) određuje navijače kao „socijalnu kategoriju“ naglašavajući razliku između sportske publike i navijača u nekoliko bitnih elemenata. Prvo, izražavanje naglašenog interesa za praćenje određenog sporta. Zatim, navijače karakterizira izraženo emocionalno identificiranje s klubom kojeg simpatiziraju i simboličko identificiranje istog kluba sa svime što on simbolizira (grad, regija, nacija...). Treće, i vjerojatno najupečatljivije, izrazita spremnost angažiranja navijača za pružanje podrške klubu kako bi ostvario što povoljniji rezultat: „Navijači su ljudi spremni da daju (novac, vrijeme, energiju, sebe), za razliku od 'publike' čiji najveći dio (izuzev 'navijača') u različitom stupnju želi dobiti (protuvrijednost za ono što daje)“ (Marjanović, 1987: 30, prema Lalić, 1993). Američki sociolog Harry Edwards upućuje na to da „navijač nije tek pasivni gledatelj, on sudjeluje, što je značajna komponenta u valjanom funkcioniranju društva i pojedinca“ (Edwards 1973: 238). Autor Lalić (1993) sveobuhvatno definira navijače kao organizirane grupe pojedinaca koji svojim specifičnim kolektivnim, ritualiziranim ponašanjem, kolektivno prihvaćenom ikonografijom te raznim drugim metodama izražavaju svoju emocionalnu vezanost uz određenu nogometnu ekipu, identificirajući se s njom te joj pružaju podršku ne bili ostvarila što bolji rezultat. Navijačke skupine su formirane grupe u kojima postoji određen skup vrijednosti i pripadnosti a svaki član takve grupe ima svoju ulogu.

Međutim, ono što pokreće ovu „socijalnu kategoriju“ (Petrović, 1977, prema Lalić, 1993: 15) jest visoki stupanj autonomije (Edwards, 1973; Lalić, 1993; Perasović, 2001; Vrcan, 1990). Spomenuti autori ističu usredotočenost na ritualno izražavanje grupne identifikacije, čemu posvećuju znatan, a često i najveći dio svoje energije. Iako se na prvi pogled čini da je ekstremnim navijačima primarna pobjeda njihovog kluba, navijačka supkultura postoji u biti zbog sebe: „Bjelodano je da ovi novi navijači nisu samo strastveno zainteresirani, već su nešto drugačiji. Oni su kvaziprofesionalci navijanja koji se malo brinu o ocjenjivanju svojih ljubimaca, a više se posvećuju iniciranju kolektivnog rituala usredotočenog na iskazivanje i egzaltaciju svoje nogometne vjere“ (Roversi, 1986: 565, prema Lalić, 1993).

2. 2. Ekspresivne prakse navijačke skupine

Specifične ekspresivne prakse navijačke skupine osiguravaju prepoznatljivost navijačke supkulture održavajući distancu prema dominantnoj kulturi. Rituali nogometnih navijača služe kao temelj duboko ukorijenjene tradicije i prijateljstva koje ujedinjuje navijače. Navijački rituali svojom upečatljivom manifestacijom dolaze u fokus šire javnosti predstavljajući unikatan oblik komunikacije kojom iskazuju navijačku strast i stavove grupe. U ovom kontekstu, Perasović (2001: 27) koristi pojam „navijačko pleme“ objašnjavajući kako preuzimanje elemenata rokerske i pankerske supkulture čine ključne čimbenike za nastanak vlastite ekspresije navijačke prakse. Navijački ritual karakteriziraju skandiranje, pjevanja navijačkih pjesama, korištenje pirotehnike, organiziranje različitih koreografija te transparenti i zastave (Lalić, 1993; Nuredinović i Vukušić, 2021; Perasović 2001).

Autor Lalić (1993) ritualno ponašanje analizira na tri razine ekspresivnog provođenja navijačkog rituala: razina vizualne ekspresije, razina verbalne ekspresije i razina ekspresije tjelesnog nasilja kao vrhunca toga rituala. S druge strane, Vrcan (1990) nudi svoju klasifikaciju: kolektivna solidarnost, izrazita teritorijalnost i egzaltirana muškost. Iako se na prvi pogled čini da autori predstavljaju zasebne podjele ekspresivnih praksa navijačke skupine, vidljive su sličnosti i podudaranja istih. Prema Vrcanu (1990) solidarnost obuhvaća verbalni i vizualni aspekt navijačkog rituala. Ništa tako ne utjelovljuje bit nogometnog navijača kao gromoglasni povici koji odjekuju stadionom. Pjesme djeluju kao moćan medij koji navijačima služi za izricanje podrške, ismijavanje protivnika ili kao izraz ponosa na postignuća svog tima. Koreografijom i ritmičkim pjevanjem, ovi izrazi navijanja potiču osjećaj jedinstva i strasti među navijačima. Od zaraznih himni koje se prenose generacijama do improviziranih napjeva inspiriranih aktualnim događajima, svaka baza obožavatelja ima svoj jedinstveni zvučni identitet. Skladna graja odjekuje stadionima, postajući puls koji tjera igrače naprijed i definira atmosferu igre. Osim vokalnih izljeva, nogometni navijači svoju nepokolebljivu predanost prikazuju kroz zapanjujuće vizualne spektakle. Transparenti i zastave pretvaraju tribine u živopisne prikaze kreativnosti i timskog duha. Ovi vizualni izrazi ne samo da privlače pozornost igrača i službenih osoba, već služe i kao inspiracija i motivacija momčadi. Od komemoracije legendarnih igrača i isticanja momčadske povijesti do prikazivanja duhovitih poruka, vizualni spektakli daju navijačima priliku ostavljanja neizbrisivog traga na igru.

Tjelesno nasilje vrhunac je ekspresivne prakse navijačke skupine (Lalić 1993; Lalić i Biti 2008; Vrcan 1990). Lalić (1993) uočava sklonost prema tučnjavama i drugim ekscesima kao optimalan način izražavanja fanatičke odanosti prema klubu i svemu što određeni klub simbolizira, ali i izražavanja specifične supkulturne pripadnosti. Vrcan (1990) nasilje smatra izrazom solidarnosti pružajući međusobnu podršku unutar grupe. Nasilje pod krinkom solidarnosti biva lako ostvarivo u svim oblicima aktivne gomile.

2. 3. Odnos supkulture nogometnih navijača i nogometnog huliganizma

Danas je gotovo nemoguće ne povezati termin huliganizam s pojmom nogometni navijač zahvaljujući senzacionalnim člancima devijantnog ponašanja navijača prisutnim u medijima. Nameće se pitanje: Pripada li spomenuti oblik ponašanja posebnom tipu supkulture ili se radi o podtipu devijantnog ponašanja nazvan „nogometni huliganizam“?

Analizu pojavnosti navijačkog nasilja treba početi identifikacijom zajedničkih obilježja ekstremnih navijača. Prema Lalić i Biti (2008: 256) riječ je o:

- mladima, uglavnom kasnim adolescentima ili mlađim punoljetnicima;
- velikom većinom mladićima, iako posljednjih godina u navijačkim skupinama ima više djevojaka nego prije;
- uglavnom “običnim” mladima, prema socijalnim obilježjima sličnima svojim vršnjacima, a ne, kao što se to često u javnosti ističe, dominantno delinkventima iz predgrađa;
- pripadnicima organiziranih skupina koje se okupljaju oko nogometa i navijanja;
- osobama koje putem svoje navijačke kolektivne aktivnosti (izrade ikonografije, putovanja, druženja, zabave...) više manifestiraju *eros*, tj. strast za životom, nego li *thanatos* kao strast za smrću (uništenjem, destrukcijom);
- najčešće o dobrim poznavateljima nogometa i sporta te istinskim zaljubljenicima u klubove za koje navijaju;
- sljedbenicima navijačkoga supkulturnoga stila, što znači da im je navijaštvo osnova za izražavanje posebnog supkulturnoga identiteta koji je zasnovan na razlikovanju od službene kulture i buntovnom odnosu prema toj kulturi.

Žugić (1992: 36) daje jasan odgovor kako ponašanje publike na stadionu nije moguće definirati kao posebnu supkulturu mladih niti je odrediti pod pojam nogometni huliganizam zbog višestruke povezanosti ovih dviju kategorija: „Kao što supkultura implicira neke elemente (de) ritualiziranog nasilja isto tako i spomenuti oblik huliganizma uključuje u sebe neke od bitnih značajki životnog stila mladih“. Za razliku od supkulture koja unutar dominante kulture profilira svoju posebnost, nogometni huliganizam (dis) kvalificirajući je pojam koji opisuje ekstremno navijačko ponašanje. Autor nadalje objašnjava: „ovaj oblik huliganizma uključuje ne samo čistu fizičku agresiju nego i različite, ritualizirane, dakle više simbolične i simulacijske nego stvarne vidove nasilja a i njegove verbalne demonstracije“ (Žugić, 1992: 37).

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je termin „nogometni huliganizam“ konfuzan i nedostatan za reprezentaciju kolektivnog ponašanja supkulture nogometnih navijača.

2. 4. Nogometni navijači u kontekstu sociologije u Hrvatskoj

Druga polovica 80-ih godina 20. stoljeća obilježena je počecima istraživanja supkulture nogometnih navijača u hrvatskom društvu. „Razumijevanje novih navijačkih aktera, koji su se po mnogim obilježjima (dob, izgled, strana stadiona, preferencije droga, sleng, rekviziti, koreografija, nazivlje, komunikacija sa sličnim grupama, fokusiranost na navijanje više nego na samu igru, itd.) počeli simbolički i stvarno odvajati od svojih roditelja, omogućeno je nasljeđem sociologije (sub)kultura mladih“ (Perasović i Bartoluci, 2007:112).

Prvo istraživanje o nogometnim navijačima u Hrvatskoj napisali su Buzov, Magdalenić, Perasović i Radin godine 1989. s ciljem istraživanja pojave nasilničkog ponašanja sportske publike. Izvorni naslov bio je *Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike* te je utvrdilo osnovna obilježjima aktera takvog ponašanja. Fanuko, Magdalenić, Radin i Žugić (1991) nastavili su istraživanje i zaokružili portret Bad Blue Boysa, radikalnih navijača nogometnog kluba Dinamo Zagreb. Bio je to prvi put u hrvatskoj sociologiji upotrebe pojma supkultura izvan konteksta životnih stilova i identiteta inspiriranih rock glazbom (Perasović i Mustapić, 2013). Lalić (1993) se pridružio ovom valu istraživanja svojim opsežnim istraživanjem o Torcidi, radikalnim navijačima nogometnog kluba Hajduk Split, i to je bio početak nove istraživačke prakse i nove faze u hrvatskoj sociologiji.

Iako se većina ovih autora prije provedenih istraživanja nije bavila sociologijom sporta, dali su značajan doprinos ovoj poddisciplini sociologije (Perasović i Mustapić, 2013). Opsežnom

obradom navedenih istraživanja, Zoran Žugić godine 1996. objavljuje prvi hrvatski udžbenik sociologije sporta, određujući sport kao znanstveni i društveni fenomen. Daljnja istraživanja nogometnih navijača stagnirala su u ratno vrijeme sve do sredine 2000-ih kada započinje stabilizacija formiranja poddiscipline istraživanja supkulture nogometnih navijača (Milak, 2020). S obzirom na to da je u posljednjih 25 godina sociologija sporta u Hrvatskoj ograničena na šest ili sedam autora, nije čudno da su istraživanja nogometnih navijača imala autonomnu ulogu u fazi razvoja same poddiscipline (Perasović i Bartoluci, 2007). „Sociologija sporta je sociologiji subkulture mladih ostavila neophodan kritički smjer razmišljanja o vezi sporta i dominantne kulture i ideologije, što je bilo korisno u analizi ponašanja institucionalnih, političkih i sportskih, kao i medijskih aktera uključenih u kontekst nogometnog huliganizma“ (Perasović, 2001: 280).

Perasović i Bartoluci (2007) zaključuju kako je sociologija supkulture mladih omogućila uvid u životne stilove koji su posredovani izravnim sportskim aktivnostima te razumijevanje procesa stjecanja identiteta u slobodnom vremenu.

3. RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI PRIPADNOSTI NAVIJAČKOJ SKUPINI

Biti nogometni navijač uzbudljivo je iskustvo koje nadilazi samo gledanje utakmice. Radi se o strasti, druženju i osjećaju pripadnosti zajednici istomišljenika koji dijele ljubav prema sportu. Ono što čini i opisuje pripadnika navijačke skupine jest njegovo ponašanje, kako za vrijeme utakmice, tako i izvan stadiona. Prilikom opisivanja ovog ponašanja bitno je naglasiti kako uzorcima ponašanja pripisujemo i određene čimbenike. Coie i suradnici (1993, prema Bašić, 2001) rizične čimbenike smatraju utjecajima koji pospješuju vjerojatnost pojavljivanja nekog poremećaja, napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju te pojačavanje problematičnih uvjeta. S druge strane, zaštitni čimbenici obuhvaćaju unutrašnje i vanjske snage ublažavanja ili podnošenja rizika. Predstavljaju vjerovanja, stavove i vještine kojima se pojedinac odmiče od delinkventnog ponašanja (Fraser, 1997, prema Ajduković, 2000).

Pripadnost navijačkoj skupini karakterizira izražavanje snažnih emocija od euforije i bodrenja momčadi do frustracije i devijantnog ponašanja. Specifičnost nogometa je nepredvidljivost i neizvjesnost rezultata na koje dodatno utječe važnost utakmice i suđenje. Štoviše, prisutnost nasilja i loše organizirana utakmica čest su uzrok devijantnog ponašanja navijača (Bodin, 2013). Brimson (2006) navodi čimbenike koji povezuju ove događaje s nogometom. Nogomet je najpopularniji ekipni sport na svijetu koji između dvije ekipe stvara odnos „mi“ i „oni“ povećavajući netrpeljivost u naglašavanju razlika. Navijači gotovo isključivo prate nogomet koji svojim karakteristikama (sporost i dosada) pruža gledateljima važnu ulogu u stvaranju atmosfere. Nadalje, nogomet se smatra „muškim“ sportom na čijim stadionima navijači ostvaruju potvrdu muškosti. Spomenuti navijači većinom pripadaju radničkoj klasi povećanog temperamenta za razliku od drugih sportova koji privlače elitno društvo.

3. 1. Devijantno ponašanje navijača

Uključenost članova navijačkih skupina u devijantna i kriminalna ponašanja složeno je pitanje na koje mogu utjecati razni čimbenici. U nekim slučajevima, snažan osjećaj grupnog identiteta i lojalnosti unutar grupa navijača može dovesti do toga da pojedinci osjećaju anonimnost i zaštićenost kada se uključe u devijantne ili kriminalne aktivnosti. Pritisak vršnjaka i želja za prilagođavanjem grupnim normama također mogu igrati ulogu u poticanju takvih ponašanja. Tako Williams, Ayers, Arthur (1997, prema Bašić, 2001) kao individualne ili vršnjačke

čimbenike rizika najčešće navode: misli o delinkventnom ponašanju, povezanost s delinkventnim ponašanjem te utjecaj vršnjaka. Prema Vrcanu (2003) nasilje je produkt gubljenja individualnosti i stapanja s masom. Obzirom na to da je navijač dio mase često se vodi pravilima grupe koja se razlikuju od pravila jedne osobe. Proces deindividualizacije vodi ka devijantnom ponašanju koje pojedinac vjerojatno sam ne bi iskazao.

Zahvaljujući senzacionalnim medijskim naslovima pripadnost navijačkoj skupini i huliganizam na tribinama postaju gotovo sinonimi. Nasilje se pokušava objasniti kriminološkim teorijama u kojima su protagonisti mladi, siromašni i nasilni delinkventi. Navijači se međusobno sukobljavaju zbog dokazivanja, ponižavanja suparnika i uspostave moći. U takvim sukobima većina navijača od oružja koriste jedino palice i bokse, preferirajući tučnjavu šakama kao najpošteniju vrstu fizičkog nasilja. Svaki drugi oblik borbe i korištenje oružja izraz je kukavičluka. Kako bi borba bila ravnopravna, navijačka skupina ne smije napasti jednu osobu, već se sukob odvija između grupa (Bodin, 1999). Iako navijaju za različite momčadi, navijači dijele jednako mišljenje o tome što je pravedna borba i nasilje. Dok jedna skupina navijača inicira fizičko nasilje kao dio navijačkih rituala, drugi navijači nastoje izbjegavati svađe i tučnjave u praksi navijanja. Iako možda različiti na tom kontinuumu, na stadionu svi stoje na istoj strani i čine isto tijelo (Lalić, 1993; Perasović i Mustapić, 2013). Autori navode različita obilježja huliganizma, ali se slažu u dvjema stavkama. Huliganstvo je neupitno djelo navijača, ali valja naglasiti da nisu svi navijači huligani niti će to postati. Huligani su potpuno uključeni u svijet nogometa, religiozno prate svoj klub i aktivno djeluju unutar navijačke skupine. Njihov cilj je usmjeriti fokus utakmice sa terena na tribinu. Nadalje, huliganstvo je djelo tvrde jezgre navijača. Autori Roche (2001) i Debarbieux (2002) u svojim istraživanjima navode kako je devijantno ponašanje u 50% slučajeva djelo jezgre koju čini svega 5% navijača (prema Bodin, 2013). Lalić (1993) također specificira kako emocionalno i djelatno najangažiraniji navijači najvećim dijelom iniciraju incidente nogometne publike.

Cussonov (1981, prema Bodin, 2013) nudi objašnjenje delinkventnog ponašanja navijača. Prvi cilj devijantnog ponašanja je sama akcija djelovanja, prema kojoj je nasilje zadovoljavajuće i opravdano, ali nema konkretnu svrhu. Drugi je prisvajanje obilježja protivničke momčadi. Treći cilj je agresija kao rezultat osvete ili sudjelovanja u represiji, a krajnji cilj je dominacija. Svrha dominacije je stjecanje moći i prestiža nad protivnikom. Dakle, što se više gradi kolektivni identitet određene skupine i što se više fokus stavlja na jedinstvo, to se više povećava mržnja, sukob i nasilje prema drugoj skupini navijača. Tako se navijačke skupine odvajaju jedna od druge i povećava se netrpeljivost. S druge strane, Brimson (2009) se ne slaže s tumačenjem

ovog autora, već smatra da zaludnost, ugled i povijest određuju huliganizam danas. Većinu vremena najveće rivalstvo događa se između navijačkih skupina čiji su i klubovi veliki suparnici. Uzmimo za primjer suparništvo Hajduka i Dinama i njihovih navijačkih skupina. Nasilje jača osjećaj pripadnosti određenoj skupini naglašavajući razlike s drugom skupinom na temelju vrijednosti grupe koje se prenose na sljedeću generaciju. Navijačko nasilje može se okarakterizirati sljedećim značajkama: kršenje normi, jačanje autonomije i jedinstva grupe, maksimalno sudjelovanje i trenutno zadovoljenje članova, nadjačavanje protivničke strane i želja za nanošenjem štete drugima (Bodin, 2013). Navijanje i nasilje međusobno se ne uvjetuju, ali je jasno da se huliganstvo uvriježilo u navijačke skupine i njihove rituale.

3. 2. Dobrobiti pripadnosti navijačkoj skupini

Kao što se više puta naglasilo u ovom radu, pripadnost navijačkoj skupini gotovo uvijek biva asocirano s devijantnim ponašanjem. Međutim, pripadnost skupini navijača može ponuditi brojne prednosti, poput osjećaja zajedništva i pripadnosti, prilike za društvenu interakciju i umrežavanje, povećanu strast i entuzijazam za zajednički cilj ili tim, te priliku za stvaranje pozitivnog učinka kroz zajedničko djelovanje i potporu. Osim toga, članstvo u skupini navijača može poboljšati cjelokupno iskustvo navijača i stvoriti trajna sjećanja i prijateljstva.

Wann, Melnick, Russell i Pease (2001) izdvajaju ključne motive ovih skupina: grupna pripadnost, jačanje samopoštovanja i mogućnost vlastite prezentacije. Biti dio zajednice obožavatelja također može pomoći ljudima da se nose s gubicima. Istraživanja pokazuju da gledanje nogometne utakmice s drugim navijačima pomaže u ublažavanju negativnih psiholoških učinaka poraza kroz identifikaciju s sportskim timom (Knobloch-Westerwick, Abdallah i Billings, 2020; Wann, Dimmock i Grove, 2003). Uz ove čimbenike, nogomet je često povod obiteljskih druženja i okupljanja kao i bijeg iz svakodnevnice i svakodnevnih problema.

Slično tome, Wann i suradnici (2008) otkrili su da je čak i za slabo identificirane navijače povezanost s navijačkom zajednicom bila značajniji pokazatelj dobrobiti nego odlazak na same utakmice. Ovaj obrazac odnosa u skladu je s timskom identifikacijom – modelom socijalnog i psihološkog zdravlja (Wann, 2006), koji pretpostavlja da više razine timske identifikacije rezultiraju vrijednim društvenim vezama s drugima koje pridonose ukupnoj dobrobiti.

Navedena istraživanja sugeriraju da se psihološko blagostanje pojedinca može povećati kroz povezanost sa zajednicom navijača.

3.2.1. Navijački identitet

Osvrnuvši se na dobrobiti pripadnosti navijačkoj skupini, možemo govoriti i o aspektima identiteta koji su usko povezani s lojalnošću klubu i navijačkom načinu života. Riječ je o navijačkom identitetu koji se definira kao „doživljaj sličnosti, bliskosti i privrženosti drugim obožavateljima određenoga kluba, ali i najdražem klubu“ (Vidaković, Kasap i Ombla, 2018: 59). Utvrđeno je da su identifikacija s timom i psihološko zdravlje u pozitivnoj korelaciji jer timska identifikacija dovodi do stvaranja društvenih veza, što pridonosi kvaliteti socijalnog života (Wann, 2006; Wann i Weaver, 2009). Ovom pripadnosti navijači postaju dio tima jer vjeruju da uspjeh ili neuspjeh tima određuje njihov uspjeh ili neuspjeh. Dakle, iz definicije navijačkog identiteta proizlazi koncept socijalnog identiteta (Kim i Kim, 2009).

Navijački identitet postavlja pitanje odnosa između psihološke dobrobiti i timske identifikacije. Istraživači koji proučavaju psihološke privrženosti nastale između gledatelja i sportskih timova otkrili su da su timska identifikacija, kao i predanost i lojalnost, najčešći oblici te povezanosti (Backman i Crompton, 1991.; Wann i Pierce, 2005). Osim povezivanja s drugim članovima grupe, navijački identitet doprinosi osobnom zadovoljstvu i visokom vrednovanju pojedinca kao posljedica identifikacije s istomišljenicima unutar navijačke skupine (Branscombe i Wann 1992; Wann, Carlson i Schrader, 1999).

Mnoga istraživanja koje su proveli Wann i njegovi suradnici (vidi Wann, 2006; Wann i Weaver, 2009; Wann i Pierce, 2005) pokazala su da postoji pozitivan odnos između identifikacije s timom i generalne dobrobiti pojedinca. Ovi rezultati tvrde da visoka identifikacija s timom rezultira osjećajem povezanosti s većom društvenom grupom (Wann, 2006.). Wann (2006) sugerira da su pojedinci koji imaju viši osjećaj identifikacije s grupom i drugim članovima unutar te grupe mentalno zdraviji (npr. niže stope depresije i veće samopoštovanje) od onih koji imaju niže razine identifikacije s istom. Ovi rezultati također dovode do zaključaka da je društvena povezanost jedan od ključnih razloga praćenja omiljenog tima (Wann, 2006). Osim toga, identifikacija s klubom utječe i na procjenu vlastite kompetentnosti i samopoštovanja ovisno o uspjehu kluba (Hirt, Zillmann, Erickson i Kennedy, 1992, prema Vidaković, Kasap i Ombla, 2018).

Fink, Trail i Anderson (2002) identificirali su psihološke motive koji se odnose na timsku identifikaciju: postignuća tima (potreba za društvenim ugledom, samopoštovanjem i osjećajem

osnaženosti koje pojedinci mogu ostvariti povezanošću s uspješnim timom), estetika (umjetnička procjena sporta), drama (potreba da se doživi ugodan stres ili stimulacija dobivena dramatikom događaja), bijeg (potreba za pronalaženjem izlaza iz neuzbudljive svakodnevnice), obitelj (mogućnost provođenja vremena sa svojom obitelji radeći nešto u čemu svi uživaju), stjecanje znanja (potreba za učenjem o momčadi ili igračima kroz interakciju i medije), fizičke vještine sportaša (veličanje vještina sportaša ili izvedbe tima), društvena interakcija (potreba za interakcijom i druženjem s drugima sličnih interesa kako bi se stekao osjećaj grupne pripadnosti) i fizička privlačnost prema sportašima.

S obzirom na sve prethodno rečeno, u nastavku rada prikazuje se istraživanje iskustava pripadnosti navijačkoj skupini nogometnih navijača s ciljem njihovog utvrđivanja i razumijevanja.

4. ISTRAŽIVANJE ISKUSTAVA PRIPADNOSTI NAVIJAČKOJ SKUPINI NOGOMETNIH NAVIJAČA

4. 1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je primjenom kombinirane metodologije utvrditi i razumjeti iskustva pripadnosti navijačkoj skupini nogometnih navijača.

4. 2. Hipoteze istraživanja i istraživačka pitanja

U kvantitativnom dijelu istraživanja krenulo se od nultih hipoteza:

- ne očekuju se statistički značajne razlike u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na:
 - spol (H1)
 - dob (H2)
 - stupanj obrazovanja (H3)
 - radni status (H4)
 - duljinu članstva u navijačkoj skupini (H5)
- ne očekuju se statistički značajne razlike u pozitivnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na:
 - spol (H6)
 - dob (H7)
 - stupanj obrazovanja (H8)
 - radni status (H9)
 - duljinu članstva u navijačkoj skupini (H10)
- ne očekuju se statistički značajne razlike u negativnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na:
 - spol (H11)
 - dob (H12)
 - stupanj obrazovanja (H13)
 - radni status (H14)
 - duljinu članstva u navijačkoj skupini (H15).

U kvalitativnom dijelu istraživanja krenulo se od sljedećih istraživačkih pitanja:

- 1) Koji su motivi postanka članom navijačke skupine?
- 2) Kakva su iskustva navijača kao članova navijačke skupine?
- 3) Kako navijači percipiraju navijačku skupinu kojoj pripadaju?
- 4) Kako navijači razumijevaju svoju pripadnost navijačkoj skupini?
- 5) Kakvi su stavovi navijača prema aktivnostima u navijačkim skupinama?
- 6) Kako navijači percipiraju budućnost navijačke skupine kojoj pripadaju?

4. 3. Metodologija istraživanja

4.3.1. Uzorak

U istraživanju su sudjelovala 123 ispitanika¹, od čega 84 (68,3 %) muškarca i 39 (31,7 %) žena u dobi od 18 do 59 godina ($M = 26,09$; $SD = 6,30$) pri čemu ih je 73 (59,3 %) u dobi od 18 do 25 godina, a 50 (40,7 %) ih je starije od 25 godina.

S obzirom na završeno obrazovanje, 51 ispitanik (41,5 %) ima završenu osnovnu ili srednju školu, njih 33 (26,8 %) ima završenu višu školu ili prijediplomski studij dok ih završen fakultet ili diplomski studiji ili završen poslijediplomski studij ima gotovo trećina ispitanih ($n = 39$; 31,7 %). Gotovo dvije trećine ispitanika je u kategoriji zaposlenih i zaposlenih studenata ($n = 89$; 72,4 %), dok ih je 34 (27,6 %) u kategoriji povremeno zaposlenih, nezaposlenih i nezaposlenih studenata.

Po pitanju obiteljskog statusa, gotovo polovina ispitanika je u vezi ($n = 59$; 48 %), dok je njih 45 (36,6 %) slobodno, a tek 15,4 % ($n = 19$) ih je u braku. Sukladno tome, 19 ispitanika (15,4 %) živi s vlastitom obitelji, dok ostali ispitanici žive s roditeljima ($n = 41$; 33,3 %), sami ($n = 26$; 21,1 %), s djevojkom ili dečkom ($n = 24$; 19,5 %) ili s cimerom/-ima ($n = 13$; 10,6 %).

Većina ispitanika članovi su navijačke skupine do 10 godina ($n = 79$; 64,2 %), dok su 44 ispitanika (35,8 %) članovi navijačke skupine više od 10 godina. Početak aktivnog članstva nekim je ispitanicima bio rođenjem, dok su neki članom postali u svojim dvadesetim godinama ($\min = 0$; $\max = 25$; $M = 16,20$; $SD = 4,25$) pa su tako neki ispitanici članom postali tek nedavno, a dio ispitanika su članovi navijačke skupine i nekoliko desetljeća ($\min = 0$; $\max = 44$; $M = 9,82$; $SD = 7,33$).

U kvalitativnom dijelu istraživanja sudjelovalo je četvero ispitanika iz Splitsko-dalmatinske županije, od čega troje muškaraca i jedna žena u dobi od 23 do 49 godina. Ispitanici, čiji su

¹Izraz ispitanik, navijač i sl. odnose se podjednako na muški i ženski rod.

intervjui prikazani u ovom radu, nasumičnim su odabirom bili ispitani nakon iskazane zainteresiranosti za sudjelovanje u kvalitativnom istraživanju u *online* anketi. Svi ispitanici identificiraju se kao navijači nogometnog kluba i učlanjeni su u bazu navijača.

4.3.2. Postupak prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno u Splitsko-dalmatinskoj županiji u razdoblju od veljače do ožujka 2024. godine na prigodnom uzorku pripadnika i pripadnica (u daljnjem tekstu članovi, sudionici) jedne navijačke skupine u dobi od 18 do 65 godina.

U kvantitativnom dijelu istraživanja kontaktirane su podružnice ciljane navijačke skupine sa zamolbom da online upitnik prosljede svojim članovima. U upitniku je ostavljena mogućnost za ostavljanje adrese ili broja za kontakt u slučaju spremnosti na sudjelovanje u intervjuu u sljedećoj kvalitativnoj etapi istraživanja.

Kvantitativna etapa istraživanja provedena je online postupcima anketiranja, procjenjivanja i samoprocjenjivanja u Google obrascu, a kvalitativni dio susretom sa sudionicima licem u lice postupkom polustrukturiranog intervjuiranja uz korištenje diktafona.

Istraživanje je provedeno uz dozvolu Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Splitu (Klasa: 029-06/24-03/00002, Ur. broj: 2181-190-24-00017). U kvantitativnom dijelu istraživanja u uputi upitnika ispitanici su upućeni na anonimnost i dobrovoljnost istraživanja te mogućnost povlačenja iz istraživanja u bilo kojem trenutku, dok su prilikom intervjuiranja sudionici dali informirani pristanak.

4.3.3. Instrument istraživanja

Za potrebe kvantitativnog dijela istraživanja kreiran je upitnik sastavljen od sljedećih varijabli i pripadnih instrumenata istraživanja:

- a) spol, dob, stupanj obrazovanja, obiteljski status, radni status, dob postanka aktivnim članom navijačke skupine, duljina članstva u navijačkoj skupini, učestalost ostvarivanja različitih aktivnosti kao člana navijačke skupine (odlasci na utakmice, kupovina materijalnih obilježja kluba, vizualne i verbalne ekspresije navijačkih rituala, fizičko nasilje) (anketa izrađena za potrebe istraživanja)
- b) stav prema navijačkim skupinama, zadovoljstvo članstvom i iskustvima u navijačkoj skupini, pripadnost navijačkoj skupini (skala procjene od 1 do 5 Likertova tipa izrađena za potrebe istraživanja)

c) navijački identitet (skala samoprocjene, adaptirana verzija Upitnika navijačkog identiteta (UNI)², (Kasap i Vidaković, 2018), dostupna u Vidaković, Kasap i Ombla (2018, str. 64³) (otvoreni pristup upitniku⁴). „Upitnik navijačkoga identiteta sastoji se od sedam čestica kojima se mjeri stupanj identifikacije s određenim sportskim klubom (primjer tvrdnje: „U kojoj mjeri se osjećate bliskim drugim navijačima svojega omiljenog kluba?“). Ispitanik daje svoje odgovore na ljestvici procjene od 5 stupnjeva čiji su ekstremi suprotstavljene kategorije (za navedeni primjer one glase 1 – „nimalo blisko“; 5 – „izrazito blisko“) te su prilagođeni sadržaju pojedinih tvrdnji. Ukupan rezultat određuje se kao prosječna vrijednost procjena na svim pripadajućim česticama, tako da je teoretski raspon rezultata između 1 i 5, a pritom viši rezultat označava ujedno i višu razinu navijačkoga identiteta (Vidaković, Kasap i Ombla, 2018:60)

U kvalitativnoj etapi primijenjen je intervju kojim su ispitanici:

- a) biografski podaci (dob, stupanj obrazovanja, zanimanje, praćenje uspjeha kluba, učestalost odlazaka na utakmice)
- b) iskustva vezano za ulazak u navijačku skupnu (kada, kako, zašto)
- c) odnos s obitelji i prijateljima (vrijeme koje provode zajedno, njihovo viđenje pripadnosti navijačkoj skupini)
- d) stavovi i iskustva vezano za odlaske na utakmice, navijanje, fizičko nasilje, humanitarne akcije
- e) poteškoće zbog pripadnosti navijačkoj skupini
- f) odnos između posla i pripadnosti navijačkoj skupini
- g) percepcija navijačke skupine u vidu percepcije članova i vodstva navijačke skupine, vidljivosti skupine u medijima
- h) pripadnost navijačkoj skupini (dobrobiti i zaštitni čimbenici, nedostaci i štetni čimbenici)

² Otašević, B. i Sekereš, V. (2015). Prediktori navijačkog identiteta: Demografski pokazatelji, dimenzije revidiranog Grayovog modela i kognicije o nasilju. *Primenjena psihologija*, 8(4), 453–469.

³ Vidaković, M., Kasap, P. i Ombla, J. (2018). Upitnik navijačkog identiteta (UNI). U A. Slišković i sur. (ur.), *Zbirka psiholoških skala i upitnika (Svezak 9)* (str. 59-64). Sveučilište u Zadru.

⁴ Autori izvornoga upitnika (Otašević i Sekereš, 2015) i autorice adaptirane verzije (Kasap i Vidaković, 2018) suglasni su da se hrvatska adaptirana verzija upitnika može slobodno koristiti u istraživačke svrhe (Vidaković, Kasap i Ombla, 2018)

- i) budućnost navijačke skupne (vrijednosti i ideali nekoć, danas, sutra) (polustrukturirani intervju dostupan u Blažević (2019), primijenio se, uz manje dopune, uz dozvolu autorice i mentora u izradi završnog rada⁵).

Valjanost i pouzdanost instrumenata

Upitnik navijačkog identiteta (UNI) (Kasap i Vidaković, 2018, dostupan u Vidaković, Kasap i Ombla, 2018, str. 64): izlučen je jedan faktor koji objašnjava 53,742% ukupne varijance rezultata, a Cronbachov alfa iznosio je 0,837 što se smatra dobrom pouzdanošću. Podaci o skali: $M = 26,73$; $SD = 5,22$; $N = 7$.

Upitnik iskustava pripadnosti navijačkoj skupini izrađen za potrebe istraživanja: izlučena su dva faktora: pozitivna (F1) i negativna iskustva (F2) koji ukupno objašnjavaju 66,87 % varijance rezultata, a Cronbachov alfa je iznosio 0,644. Podaci o skali: $M = 16,61$; $SD = 4,09$; $N = 6$).

4.3.4. Analiza podataka

U radu su primijenjeni postupci deskriptivne statistike (frekvencije, postoci, aritmetičke sredine, standardne devijacije), inferencijske statistike (Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallisov H test) te kvalitativna analiza sadržaja.

⁵ Blažević, A. P. (2019). „Ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira“: Iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini Torcida (završni rad). Sveučilište u Zadru.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

1. Deskriptivna statistika

1.1. Učestalost ostvarivanja različitih aktivnosti kao člana navijačke skupine

Tablica 1 Učestalost kupovanja materijalnih obilježja kluba (npr. odjeće, navijačkih dresova i rekvizita, privjesaka i sl.)

učestalost	f	%
nikada	5	4,1
rijetko (2-3 puta godišnje)	77	62,6
ponekad (2-3 puta u 3 mjeseca)	29	23,6
često (na mjesečnoj bazi)	12	9,8
Ukupno	123	100,0

Rezultati pokazuju da više od polovice navijača kupuje materijalna obilježja kluba na godišnjoj razini, od toga nešto manje od trećine njih više puta u mjesecu. Nekolicina ispitanika nikada ne kupuje klupske rekvizite, što upućuje na to da gotovo svi članovi posjeduju materijalne obilježja kluba kao jedan od načina identifikacije s istim.

Tablica 2 Učestalost sudjelovanja u vizualnim ekspresijama navijačkog rituala (npr. transparenti, zastave, šalovi, koreografija)?

učestalost	f	%
nikada	24	19,5
rijetko	24	19,5
ponekad	33	26,8
često	42	34,1
ukupno	123	100,0

Iz tablice se može iščitati kako manje od pola gledatelja nikada ili rijetko sudjeluju u vizualnim ekspresijama navijačkog rituala. Trećina ispitanih svaku utakmicu bodri svoj tim raznim vizualnim oblicima navijanja, a većina navijača redovno sudjeluje u raznim navijačkim koreografijama.

Tablica 3 Učestalost sudjelovanja u verbalnim ekspresijama navijačkog rituala (npr. navijanje, pjevanje, skandiranje)?

učestalost	f	%
nikada	4	3,3
rijetko	16	13,0
ponekad	19	15,4
često	84	68,3
ukupno	123	100,0

Verbalne ekspresije navijanja neizostavan su dio navijačkog rituala. Preko dvije trećine navijača tijekom utakmica navija, pjeva i skandira, što upućuje na to da samo nešto više od 3% ne prakticira verbalno bodrenje.

Tablica 4 Učestalost sudjelovanja u fizičkom nasilju povezanim s pripadnosti navijačkoj skupini?

učestalost	f	%
nikada	100	81,3
rijetko	13	10,6
ponekad	8	6,5
često	2	1,6
ukupno	123	100,0

Ovi podaci govore kako ispitanici nisu skloni fizičkom nasilju navijačkog rituala. Više od dvije trećine navijača nikada ili rijetko prakticira nasilje u sklopu navijačke skupine. Samo su se dvojica ispitanih izjasnila kako često sudjeluje u ovakvom devijantnom ponašanju povezanom s pripadnosti navijačkoj skupini.

1.2. Stav prema navijačkim skupinama

Tablica 5 Deskriptivni pokazatelji stava prema navijačkim skupinama.

stav	N	min	maks	M	SD
Smisao svog života nalazim u navijanju za svoj klub.	123	1,00	5,00	2,81	1,44
Podržavam navijače/navijačice drugih nogometnih klubova.	123	1,00	5,00	3,08	1,28
Kakav je općenito Vaš stav prema navijačkim skupinama?	123	2,00	5,00	4,00	0,92

Ispitanici pokazuju općenito pozitivan stav prema navijačkim skupinama, dok su neutralni u podržavanju navijača i navijačica drugih nogometnih klubova što upućuje na određenu dozu rivalstva između istih. Iako pripadaju navijačkoj skupini, navijači generalno ne pronalaze smisao svog života u navijanju za svoj klub što znači da ispitanici imaju interese i iskustva koja nisu isključivo povezana s navijačkom skupinom.

1.3. Zadovoljstvo članstvom

Tablica 6 Deskriptivni pokazatelji zadovoljstva navijača upravom (vođom, vodstvom) navijačke skupine

zadovoljstvo	N	Min	maks	M	SD
Zadovoljan/zadovoljna sam upravom (vođom, vodstvom) navijačke skupine.	123	1,00	5,00	3,23	1,07

Iz rezultata je vidljivo kako ispitanici ne pokazuju visoki stupanj zadovoljstva vodstvom navijačke skupine.

1.4. Zadovoljstvo iskustvima u navijačkoj skupini

Tablica 7 Deskriptivni pokazatelji iskustava u navijačkoj skupini

iskustva	N	min	Maks	M	SD
Podržavam humanitarne akcije (npr. aukcije dresova, aktivnosti kluba na kojima se prikupljaju novčana sredstva za potrebite i sl.) kao dio prakse navijačke skupine.	123	1,00	5,00	4,89	0,48
Moja obitelj i prijatelji podržavaju pripadnost navijačkoj skupini.	123	1,00	5,00	3,92	1,08
Kakvo je općenito Vaše iskustvo kao člana navijačke skupine?	123	2,00	5,00	4,08	0,83

Prema rezultatima zadovoljstva iskustvima u navijačkoj skupini, općenito iskustvo kao člana navijačke skupine ocijenjeno je pozitivnim. Ono što pojačava ovaj dojam su humanitarne akcije kao dio prakse navijačke skupine s čijim se podržavanjem ispitanici gotovo u potpunosti slažu. U skladu s navedenim, navijači uglavnom primaju podršku obitelji i prijatelja u pripadnosti navijačkoj skupini.

1.5.Pripadnost navijačkoj skupini

Tablica 8 Deskriptivni pokazatelji na Upitniku navijačkog identiteta (UNI) (Kasap i Vidaković, 2018, dostupan u Vidaković, Kasap i Ombla, 2018, str. 64)

Pitanje	N	min	maks	M	SD
3. Koliko ste zadovoljni time što ste navijač/navijačica toga kluba?	123	1,00	5,00	4,58	0,76
1. U kojoj se mjeri osjećate kao navijač/navijačica svojega omiljenog kluba?	123	1,00	5,00	4,39	0,91
5. Koliko Vam je važno što ste navijač/navijačica toga kluba?	123	1,00	5,00	4,32	0,91
2. U kojoj se mjeri osjećate bliskim drugim navijačima/navijačicama svojega omiljenog kluba?	123	1,00	5,00	3,58	1,12
7. Kada netko kritizira Vaš omiljeni klub, u kojoj se mjeri osjećate osobno kritiziranim/kritiziranom?	123	1,00	5,00	3,41	1,32
6. Po Vašoj procjeni, koliko Vaše viđenje kluba dijele drugi njegovi navijači/navijačice?	123	1,00	5,00	3,41	1,02
4. Koliko mislite da ste slični prosječnom navijaču/navijačici svojega kluba?	123	1,00	5,00	3,04	1,20
valjani N	123				

Na Upitniku navijačkog identiteta formiran je ukupni rezultat (min = 1,57; maks = 5; M = 3,82; SD = 0,75) pri čemu viša vrijednost predstavlja veću pripadnost navijačkoj skupini. U skladu s prethodno navedenim rezultatima, ispitanici su visoko ocijenili zadovoljstvo samim članstvom kluba. Daju na važnosti pripadanju navijačkoj skupini i osjećaju se kao navijači svojeg omiljenog kluba te se osjećaju osobno kritizirani kada netko kritizira njihov omiljeni klub. Dakle, navedene tvrdnje naglašavaju osjećaj pripadnosti navijačkoj skupini. Na pitanja o bliskosti i sličnosti s drugim navijačima i navijačicama kluba te dijeljenju viđenja kluba, vrijednosti pripadnosti navijačkoj niže su ocijenjene.

Nogometni navijački rituali skup su tradicija i praksi koje navijači određene nogometne momčadi provode kako bi iskazali svoju podršku i lojalnost. Ove ekspresivne prakse mogu imati različite oblike i varirati od momčadi do momčadi, ali služe u svrhu okupljanja navijača i stvaranja osjećaja zajedništva. Jedan od načina identificiranja s klubom jest posjedovanje materijalnih obilježja kluba. Gotovo svi članovi posjeduju neke od klupskih proizvoda. Istraživanja pokazuju kako je nošenje dresova s oznakom momčadi povezano s višom razinom identifikacije s klubom i percipiranim entuzijazmom za sport. Navijači s visokim timskim identitetom češće idu na utakmice, plaćaju više za ulaznice te kupuju sponzorirane proizvode i materijalna obilježja kluba nego ostali gledatelji (Kural i Özbek, 2023; Stroebel, Woratschek i

Durchholz, 2019). Nadalje, bodrenje tima ostvaruje se sudjelovanjem u verbalnim i vizualnim ekspresijama navijačkog rituala. Navedeni oblici navijanja su omiljen i sveprisutan način pružanja podrške timu. Osim što različiti transparenti, pjesme, koreografije i skandiranja imaju značajan utjecaj na atmosferu, a time i na performans igrača, zahtijevaju i sklad gledatelja što stvara osjećaj povezanosti i jedinstva. Prema Vrcanu (1990) ovi oblici bodrenja čine kolektivnu solidarnost navijača. Bilo da navijaju s tribina ili gledaju od kuće, navijači igraju bitnu ulogu u stvaranju živopisne i zanimljive atmosfere koja povećava užitek u sportu i za igrače i za gledatelje.

Unatoč određivanju tjelesnog nasilja kao vrhunca ekspresivne prakse (Lalić 1993; Lalić i Biti 2008; Vrcan 1990), ispitanici ovog istraživanja generalno ne sudjeluju u fizičkom nasilju povezanim s pripadnosti navijačkoj skupini. Iako su Lalić (1993) i Vrcan (1990) uočili sklonost prema tučnjavama i drugim ekscesima kao optimalan način izražavanja odanosti i podrške unutar navijačke grupe, Autori Roche (2001) i Debarbieux (2002) u svojim istraživanjima navode kako je devijantno ponašanje u pola slučajeva djelo jezgre koju čini svega 5% navijača (prema Bodin, 2013). Dakle, valja biti oprezan pri generalizaciji navijača u sudjelovanju u fizičkom nasilju kao dio ekspresivnog provođenja navijačkog rituala. Bez obzira na specifične rituale, nogometno navijanje je jedinstveno i strastveno iskustvo koje okuplja navijače u njihovoj ljubavi prema igri i njihovom timu.

Često se može čuti kako gorljivi navijači pronalaze smisao života u navijanju za svoj klub. Sportsko navijanje može mnogim pojedincima pružiti osjećaj pripadnosti, zajednice i svrhe. Pripadnost navijačkoj skupini pruža članovima osjećaj povezanosti s drugima koji dijele njihovu strast i stvara osjećaj prijateljstva i jedinstva. Iako identifikacija s timom može i činiti smisao života, ipak je riječ o umjerenom utjecaju. U istraživanju koje su proveli Wann i Fast (2021) malo je pojedinaca izjavilo da je sportsko navijanje u velikoj mjeri pridonijelo značaju njihova života te su zaključili kako ono može pomoći u potrazi za smislom, ali vjerojatno to čini u umjerenim količinama. Osim toga, pronalazak smisla kroz rituale navijanja nije isključivo ograničen za vjerne navijače. Iako ispitanici nisu uspijevali dati specifičan odgovor na koji način članstvo u navijačkoj skupini ostvaruje značaj, istraživači su zaključili kako su vezani za pripadnost grupi i mentalne dobrobiti (Wann i Fast, 2021).

Navijanje za sportski tim osnažuje osjećaj pripadnosti i identiteta kod navijača, koji često stvaraju jaku emocionalnu privrženost svom izabranom timu. U kontekstu sporta, lojalnost se smatra postojanom predanošću određenom timu, te utječe na kognitivne misli i ponašanja (Wu, Tsai i Hung, 2012). Ovaj osjećaj odanosti i prijateljstva izgrađuje povezanost s većom

zajednicom navijača, potičući osjećaj ponosa i zajedničke svrhe. Osim toga, navijanje za omiljeni tim omogućuje i bijeg od stvarnosti, dopuštajući im da privremeno urone u uzbuđenje i dramu natjecateljskog sporta. Ispitanici su visoko ocijenili zadovoljstvo i iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini ističući da se osjećaju kao navijači svoga kluba. Stoga, može se zaključiti kako su kroz pripadnost ovoj grupi ispitani navijači izgradili navijački identitet. Autor Wann se desetljećima bavio značenjem navijačkog identiteta i time pridonio razjašnjenju dotad neistraženog pojma (vidi Wann 2006; Wann i sur., 2008; Wann i Fast 2021). Iscrpno istraživanje koje je Wann proveo 2006. godine sugerira da su pojedinci s višom razinom identifikacije s grupom mentalno zdraviji i da je društvena povezanost jedan od ključnih razloga praćenja omiljenog tima. Dakle, iz definicije navijačkog identiteta proizlazi koncept socijalnog identiteta (Kim i Kim, 2009).

1.6. Pozitivna i negativna iskustva pripadnosti navijačkoj skupini

Tablica 9 Deskriptivni pokazatelji na Upitniku iskustava pripadnosti navijačkoj skupini

	tvrdnje	N	Min	Maks	M	SD
pozitivna iskustva	Emocionalno sam povezan/povezana sa svojim klubom.	123	1,00	5,00	4,30	1,08
	Pripadnost navijačkoj skupini je donijela dobrobiti u moj život.	123	1,00	5,00	3,22	1,22
	Pripadnost navijačkoj skupini je pozitivno utjecala na oblikovanje mog identiteta.	123	1,00	5,00	3,53	1,20
negativna iskustva	Pripadnost navijačkoj skupini je donijela poteškoće u moj život.	123	1,00	5,00	2,15	1,20
	Podržavam fizičko nasilje kao dio prakse navijačke skupine.	123	1,00	5,00	1,95	1,25
	Pripadnost navijačkoj skupini je negativno utjecala na oblikovanje mog identiteta.	123	1,00	5,00	1,46	0,78
	valjani N	123				

Na Upitniku iskustava formiran je ukupni rezultat za pozitivna iskustva (min = 1; maks = 5; M = 3,68; SD = 0,97) te za negativna iskustva (min = 1; maks = 5; M = 1,85; SD = 0,80) pri čemu viša vrijednost na faktoru pozitivnih iskustava predstavlja pozitivnija iskustva, a na faktoru negativnih iskustava predstavlja negativnija iskustva. Rezultati u tablici 9 pokazuju da u sklopu pozitivnih iskustava ispitanci smatraju kako su emocionalno povezani sa svojim klubom. Više od polovice navijača smatra kako je pripadnost navijačkoj skupini donijela dobrobiti u njihov život te da je pozitivno utjecala na oblikovanje identiteta. S druge strane, manje od polovice

ispitanih navodi da im je članstvo u navijačkoj skupini donijelo poteškoće i time negativno utjecalo na oblikovanje identiteta. U skladu s navedenim, navijači su nisko ocijenili podržavanje fizičkog nasilja kao dijela prakse navijačke skupine. Iz navedenih podataka zaključuje se kako su ispitanici imali puno više pozitivnih iskustava u navijačkoj skupini koja su rezultirala formiranjem identiteta i dobrobitima u životu.

Ovi rezultati vidljivi su i u tablicama 10 i 11 u kojima su ispitanici u otvorenom tipu pitanja naveli dobrobiti i poteškoće pripadanja navijačkoj skupini.

Tablica 10 Dobrobiti pripadnosti navijačkoj skupini

kategorije	primjeri odgovora	f
prijateljstva i druženje	„Upoznao sam mnogo novih ljudi koji imaju iste interese.“ „Puno poznanstava koja su postala velika prijateljstva.“	38
pripadnost grupi	„Osjećaj pripadnosti, zajedništva i zadovoljstva.“ „Privrženost i suradnja unutar određene društvene skupine.“	23
pozitivne emocije	„Opuštanje i gušt.“ „Sreća, radost i smisao života.“ „Strast, ljubav i veselje.“	23
vrijednosti i iskustva	„Poslovne ponude, širenje i razvoj svojih ideja te podržavanje mojih hobija.“ „Organizacijske sposobnosti, izgrađivanje identiteta, set određenih vrijednosti koje bi trebao slijediti tokom života.“ „Samostalnost, spremnost na obranu, naučiš se nositi s porazom.“	10
putovanja	„Putovanja, gostovanja, zajedničko gledanje utakmica.“ „Proputovao sam skoro sve dijelove Hrvatske.“	7
humanitarne aktivnosti	„Upoznao sam puno dobrih ljudi i s njima napravio puno humanitarnih akcija te pomogao toliko ljudi koji nisu mogli sami.“	5
ukupno		106

Od 123 ispitanika njih čak 106 navelo je dobrobiti koje je pripadnost navijačkoj skupini donijela u njihov život. Navijačku skupinu čini grupa ljudi koja dijeli iste interese iz kojih nastaju prijateljstva, stoga je najčešći odgovor upravo bio *prijateljstva i druženje*. Sljedeća kategorija odgovora odnosila se na samu *pripadnost grupi* u kojoj članovi zadovoljavaju. Stečena prijateljstva i osjećaj pripadnosti glavni su motivi postankom člana navijačke skupine. Navedene razloge potvrđuju i sljedeća istraživanja - Perasović i Mustapić (2013) druženja s članovima navijačke grupe navode kao omiljeni način provođenja vremena navijača dok Vukušić i Hrstić (2022) emocije zajedništva, prijateljstva, solidarnosti i pripadanja grupi

smatraju ključnim elementom osiguranja opstanka navijačke grupe. U skladu s navedenim, *pozitivne emocije* sljedeća je kategorija po učestalosti odgovora te se u širokom spektru emocija koje sport budi kod navijača ističu ljubav, radost, opuštanje i strast. Upravo su emocije i afektivne prakse temelj navijačke skupine zahvaljujući vezama među njezinim članovima (Vukušić i Hrstić, 2022). Osim ugone i privrženosti, pripadnost navijačkoj skupini ispitanicima je donijela konkretna pozitivna iskustva kroz razvoj vlastitih ideja i stjecanje seta vrijednosti. Ispitanici su istaknuli unapređenje organizacijskih sposobnosti koje su pridonijele poslovnim ponudama i samostalnosti u radu. Jedan od mogućih načina razvijanja organizacijskih sposobnosti je planiranje izvođenja navijačkih rituala unutar brojnih članova navijačke skupine. U razgovoru s fokus grupom o organizaciji navijanja i navijačkih grupa, Dušanić (2013) opisuje kako višednevni dogovori i pripreme ovise o veličini utakmice i kompleksnosti koreografije. Podjele zadataka i odgovornosti vode se, uglavnom, između vođa različitih dijelova grada koji upute prenose svojim predgrupama. Nadalje, izgradnja identiteta kroz stečene vrijednosti poput nošenja s gubitkom i spremnost na obranu dio su spomenutog navijačkog identiteta koji pridonosi generalnoj dobrobiti pojedinca (Wann, 2006; Wann i Pierce, 2005; Wann i Weaver, 2009). Neizostavan dio praćenja gostujućih utakmica su *putovanja* s ostalim članovima skupine na kojima prethodno navedene kategorije dolaze do posebnog izražaja. Dogodovštine s putovanja nerijetko ostaju upečatljivije od samih nogometnih utakmica. Posljednja kategorija dobrobiti su *humanitarne aktivnosti* provedene u sklopu pripadanja navijačkoj skupini. Osim što sudjelovanjem u dobrotvornim akcijama pomažu potrebitima, svojim prosocijalnim ponašanjem navijači jačaju prijateljstva i formiraju vlastiti identitet. Iz svega navedenog može se zaključiti kako dobrobiti pripadnosti navijačkoj skupini stvaraju zaštitne čimbenike i time sprečavaju razvoj rizičnih ponašanja.

Tablica 11 Poteškoće pripadnosti navijačkoj skupini

kategorije	primjeri odgovora	f
negativne emocije	„Unos negative u vlastitu obitelj kada klubu ide loše.“ „Skoro pa depresija kad nam ne ide.“	14
predrasude	„Stigmatizacija od nekih pojedinaca i društvenih skupina.“ „Drugacije te gledaju.“	10
rizična ponašanja	„Droga, alkohol i tučnjave.“ „Problemi funkcioniranja normalnog života u obitelji, društvu, zajednici, gradu, državi te na poslu.“	9
negativna iskustva	„Elementarne poteškoće kao svađe, razilaženje u mišljenjima, nedostatak vremena za osobne stvari, frustriranost nekim stvarima na koje ne mogu utjecati a štete klubu.“ „Nošenje obilježja kluba u određenom gradu.“	8
problemi sa zakonom	„Maltretiranje od sigurnosnih snaga pri ulasku na stadion.“ „Zatvor i dosje.“	7
ukupno		48

Manje od polovice ispitanih navelo je poteškoće s kojima su se susreli kao pripadnici navijačke skupine. Nemoguće je odvojiti snažne emocije od navijanja, stoga se najčešće spominju *negativne emocije* koje sežu od živčiranja do depresivnog raspoloženja i unosa negative u vlastitu obitelj. Biti navijač znači i nositi se s različitim *predrasudama* koje za sa sobom donose stigmatizaciju. Bilo da se radi o općenitim predrasudama vezanim za navijače ili o predrasudama vezanim za specifični klub, Link i Phelan (2001: 377) za stigmatizam tvrde da „postoji kada se elementi označavanja, stereotipiziranja, razdvajanja, gubitka statusa i diskriminacije zajedno događaju u situaciji koja im to dopušta“. Primjerice, internetski članci koji bombastičnim naslovima prenose izvještaje o navijačkom huliganizmu specifičnog kluba pogodan su teren za stvaranje stigmatizacije i marginalizacije skupine. Sljedeća kategorija koja obuhvaća široki spektar ponašanja je *rizična ponašanja* koja onemogućavaju funkcioniranje normalnog života u obitelji, društvu, zajednici, gradu, državi te na poslu. Droga, tučnjava i alkohol samo su neki od navedenih primjera ispitanika koje u svom istraživanju izdvajaju i Rookwood i Spaaji (2017) kao najučestaliji oblik rizičnog ponašanja među navijačima. U anketi su navedena i različita negativna iskustva poput svađa, razilaženja u mišljenjima, nedostatka vremena za osobne stvari te frustriranosti nekim stvarima na koje navijač ne može utjecati, a štete klubu. Valja spomenuti i razna neugodna iskustva koja su navijači doživjeli u drugim gradovima kao pripadnici rivalskih klubova. Treba naglasiti kako navijačko nasilje ima više psihološku konotaciju nego što je ono zbiljsko. Većina tih sukoba ostaje na verbalnoj razini s

ciljem zastrašivanja i ponižavanja suparnika. Ovo potvrđuje i činjenica da u Hrvatskoj do danas nije poginula ni jedna osoba u navijačkim sukobima (Lalić i Biti, 2008). Posljednju kategoriju koja označava vrhunac rizičnih ponašanja čine *problemi sa zakonom*. Spominju se scene kao neugodna detaljna pretresanja prilikom ulaska na stadion kao i zatvor i dosje kao posljedica raznih rizičnih ponašanja. Takva se ponašanja nastoje suzbiti Zakonom o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima (NN 117/03, (NN (114/22)) novčanim, zatvorskim i drugim kaznama. Unatoč pokušaju balansiranja između represije i prevencije huliganizma, naglasak stavljen na mjere represije izaziva kontra efekt potičući nasilničko ponašanje (Lalić i Biti, 2008; Perasović i Bartoluci, 2007).

2. Inferencijska statistika

2.1. Ispitivanje hipoteze H1

Tablica 12 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na spol

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - spol	N	Srednji rang	U	p
navijački identitet	M	84	61,58	1602,500	0,847
	Ž	39	62,91		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na spol, stoga je hipoteza H1 potvrđena.

2.2. Ispitivanje hipoteze H2

Tablica 13 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na dob

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - dob	N	Srednji rang	U	p
navijački identitet	od 18 do 25 godina	73	63,68	1702,000	0,525
	više od 25 godina	50	59,54		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na dob, stoga je hipoteza H2 potvrđena.

2.3. Ispitivanje hipoteze H3

Tablica 14 Rezultati Kruskal-Wallisovog H testa za ispitivanje razlika u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na stupanj obrazovanja

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - obrazovanje	N	Srednji rang	H	df	p
navijački identitet	završena osnovna i/ili srednja škola	51	58,12	2,987	2	0,225
	završena viša škola ili prijediplomski studij	33	71,11			
	završen fakultet ili diplomski studij, završen poslijediplomski studij	39	59,37			

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na stupanj obrazovanja, stoga je hipoteza H3 potvrđena.

2.4. Ispitivanje hipoteze H4

Tablica 15 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na radni status

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - radni status	N	Srednji rang	U	p
navijački identitet	zaposleni, studenti - zaposleni	89	61,87	1501,500	0,948
	nezaposleni, studenti - nezaposleni, povremeno zaposleni	34	62,34		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na radni status, stoga je hipoteza H4 potvrđena.

2.5. Ispitivanje hipoteze H5

Tablica 16 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na duljinu članstva

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – duljina članstva	N	Srednji rang	U	p
navijački identitet	do 10 godina	79	60,19	1595,000	0,449
	više od 10 godina	44	65,25		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjenama navijačkog identiteta s obzirom na duljinu članstva u navijačkoj skupini, stoga je hipoteza H5 potvrđena.

2.6. Ispitivanje hipoteze H6

Tablica 17 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u pozitivnim iskustvima s obzirom na spol

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – spol	N	Srednji rang	U	p
Pozitivna iskustva	M	84	62,25	1617,000	0,909
	Ž	39	61,46		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pozitivnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na spol, stoga je hipoteza H6 potvrđena.

2.7. Ispitivanje hipoteze H7

Tablica 18 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u pozitivnim iskustvima s obzirom na dob

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – dob	N	Srednji rang	U	p
Pozitivna iskustva	od 18 do 25 godina	73	59,88	1670,500	0,423
	više od 25 godina	50	65,09		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pozitivnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na dob, stoga je hipoteza H7 potvrđena.

2.8. Ispitivanje hipoteze H8

Tablica 19 Rezultati Kruskal-Wallisovog H testa za ispitivanje razlika u pozitivnim iskustvima s obzirom na stupanj obrazovanja

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - obrazovanje	N	Srednji rang	H	df	p
Pozitivna iskustva	završena osnovna i/ili srednja škola	51	59,32	1,124	2	0,570
	završena viša škola ili prijediplomski studij	33	67,48			
	završen fakultet ili diplomski studij, završen poslijediplomski studij	39	60,86			

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pozitivnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na stupanj obrazovanja, stoga je hipoteza H8 potvrđena.

2.9. Ispitivanje hipoteze H9

Tablica 20 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u pozitivnim iskustvima s obzirom na radni status

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - radni status	N	Srednji rang	U	p
Pozitivna iskustva	zaposleni, studenti - zaposleni	89	62,53	1465,500	0,787
	nezaposleni, studenti - nezaposleni, povremeno zaposleni	34	60,60		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pozitivnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na radni status, stoga je hipoteza H9 potvrđena.

2.10. Ispitivanje hipoteze H10

Tablica 21 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u pozitivnim iskustvima s obzirom na duljinu članstva

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – duljina članstva	N	Srednji rang	U	p
Pozitivna iskustva	do 10 godina	79	58,82	1487,000	0,182
	više od 10 godina	44	67,70		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pozitivnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na duljinu članstva u navijačkoj skupini, stoga je hipoteza H10 potvrđena.

2.11. Ispitivanje hipoteze H11

Tablica 22 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u negativnim iskustvima s obzirom na spol

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - spol	N	Srednji rang	U	p
negativna iskustva	M	84	71,30	856,500	<0,001
	Ž	39	41,96		

Utvrđene su statistički značajne razlike u negativnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na spol, stoga je hipoteza H11 odbačena. Pritom je utvrđeno da su muškarci imali negativnija iskustva od žena.

2.12. Ispitivanje hipoteze H12

Tablica 23 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u negativnim iskustvima s obzirom na dob

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – dob	N	Srednji rang	U	p
negativna iskustva	od 18 do 25 godina	73	60,60	1722,500	0,593
	više od 25 godina	50	64,05		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u negativnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na dob, stoga je hipoteza H10 potvrđena.

2.13. Ispitivanje hipoteze H13

Tablica 24 Rezultati Kruskal-Wallisovog H testa za ispitivanje razlika u negativnim iskustvima s obzirom na stupanj obrazovanja

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla - obrazovanje	N	Srednji rang	H	df	p
negativna iskustva	završena osnovna i/ili srednja škola	51	59,32	1,195	2	0,550
	završena viša škola ili prijediplomski studij	33	67,48			
	završen fakultet ili diplomski studij, završen poslijediplomski studij	39	60,86			

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u negativnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na stupanj obrazovanja, stoga je hipoteza H10 potvrđena.

2.14. Ispitivanje hipoteze H14

Tablica 25 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u negativnim iskustvima s obzirom na radni status

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – radni status	N	Srednji rang	U	p
negativna iskustva	zaposleni, studenti - zaposleni	89	60,73	1400,000	0,517
	nezaposleni, studenti - nezaposleni, povremeno zaposleni	34	65,32		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u negativnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na radni status, stoga je hipoteza H10 potvrđena.

2.15. Ispitivanje hipoteze H15

Tablica 26 Rezultati Mann-Whitney U testa za ispitivanje razlika u negativnim iskustvima s obzirom na duljinu članstva

Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla – duljina članstva	N	Srednji rang	U	p
negativna iskustva	do 10 godina	79	58,78	1483,500	0,173
	više od 10 godina	44	67,78		

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u negativnim iskustvima pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na duljinu članstva u navijačkoj skupini, stoga je hipoteza H10 potvrđena.

Nogomet kao najpopularniji sport na svijetu broji razne profile navijača i navijačica – od novorođenčadi učlanjenih netom nakon poroda do gledatelja treće životne dobi koji nakon desetljeća praćenja omiljenog tima i dalje redovno odlaze na utakmice.

Istraživanjem se htjela ispitati procjena navijačkog identiteta te pozitivna i negativna iskustva pripadnosti navijačkoj skupini. Bez obzira na pozadinu navijača i život van tribina, ovaj sport okuplja široku lepezu publike. Dobiveni podaci upućuju na to da nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjeni navijačkog identiteta i pozitivnih iskustva članstva navijačke skupine s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, radni status te duljinu članstva u navijačkoj skupini. Što se tiče negativnih iskustava stečenih u grupi navijača, jedino su utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na spol. Testiranjem ove hipoteze utvrđeno je da su muškarci imali negativnija iskustva od žena. Za interpretaciju ovog rezultata potrebno se najprije osvrnuti na zastupljenost žena među nogometnim navijačima. Iako se u posljednjih nekoliko desetljeća sudjelovanje žena u sportu povećalo, navijanje ostaje jedno od posljednjih aktivnosti koje je dominantno rezervirano za muškarce. Sveprisutni stereotip kako žene ne razumiju nogomet automatski smanjuje broj gledateljica na stadionu. Pored toga, odlazak na stadion mnogim muškarcima predstavlja bijeg od rutine i mjesto za druženje s isključivo muškim prijateljima (Dušanić, 2013). Od sudjelovanja u navijačkim ritualima do provođenja vremena s muškom ekipom prije, za vrijeme i nakon utakmice, više se autora slaže kako su aktivnosti u sklopu navijačke skupine idealan način uživanja egzaltirane muškosti (Brimson 2006; Dušanić, 2013; Lalić, 1993; Perasović, 2001; Vrcan, 1990). Snažne emocije koje pobuđuju „nabrijanost“ među navijačima nerijetko potiču devijantna ponašanja. Velki (2012) objašnjava kako je od najranije dobi muški spol jedan od glavnih rizičnih čimbenika za razvoj nasilja. Muškarci i dječaci pokazuju više agresije i međuvršnjačkog nasilja u usporedbi sa

ženama i djevojčicama. Fanuko, Magdalenić, Radin i Žugić (1991.) povezali su klasične patrijarhalne koncepte muškosti s nasiljem unutar navijačkih skupina.

Ovakva ponašanja dovode do raznih sankcija, problema sa zakonom, negodovanja obitelji i prijatelja i drugih rizičnih ponašanja poput konzumiranja alkohola, droge itd. (Dušanić, 2013; Rookwood i Spaaji, 2017). S obzirom na znatno manji broj žena unutar navijačke skupine i izraženijom sklonosti muškaraca rizičnom ponašanju, muškarci generalno imaju negativnija iskustva od žena unutar navijačke skupine.

6. Kvalitativni dio istraživanja

6.1. Koji su motivi postanka članom navijačke skupine?

Kroz provedene intervjue s pripadnicima jedne navijačke skupine vidljivo je da su ispitanici ljubav prema klubu razvili u djetinjstvu preko roditelja koji su i sami gorljivi navijači. Ovo je potvrdilo i istraživanje uloge primarne socijalizacije (obitelj, škola, vršnjaci) u stvaranju navijačke opredijeljenosti i ljubavi prema timu (Spaaij i Anderson, 2010). Autori posebno ističu ulogu oca u identifikaciji djece s timom kao što je navela jedna sugovornica:

Pretplatnik mi je bio otac, znači ovo sve vuče od malih nogu. Rođena sam na Starom placu, kao i svi iz moje generacije, u starome rodilištu, a živjela sam od svoje treće godine na jedno 300 metara udaljena od Poljuda. Tako da je ta cijela priča došla kao rezultat toga svega. Odnosno, to je sve meni usadio moj otac koji je bio pretplatnik Hajduka (S_4).

Nakon stečene ljubavi prema klubu u obitelji, navijači počinju sklapati poznanstva u kvartu i školi. S vremenom interes i sudjelovanje u navijačkim aktivnostima raste kako vršnjaci zamjenjuju roditelje. Redovitim okupljanjem na utakmicama, dosljednim navijanjem, skandiranjem i pjevanjem stvara se snažna kolektivna energija za koju literatura navodi da je temelj za stvaranje novih prijateljstava među navijačima (Cleland i sur., 2018.). Postupnim ulaskom u navijački svijet širi se krug poznanstava, a česta druženja s drugim navijačima čine navijanje dijelom identiteta.

Krene se sa istokom, a sa sjeveroistokom sam krenio sa 13 godina s ekipom iz kvarta. Zajedno smo skoro svaki dan, jer ti s kojima ideš na utakmice, većinom su i prijatelji. Normalno, veže nas Hajduk, osim toga veže nas isti kvart, isto razmišljanje, isti interesi. Mislim, imam i drugih prijatelja, normalno, ali uvijek je većinom tema taj Hajduk. Pa tu je osjećaj pripadnosti, osjećaj neke ljubavi, zajedništva i spremnosti, znaš da su oni tebi uvijek tu iza leđa i da bilo šta ti se dogodi, oni će uskočiti. Ali zajedništvo i zaštita (S_3).

To je bilo 2014. Tamo kada sam bio četvrti srednje. A, ništa, išlo se na utakmice standardno. Znači, ispočetka, kad sam bio mlađi uvijek istok zapad, ono. I onda kad dođeš u neke godine, već napuniš na osamnaest, onda se krenilo s ekipom, krene to ludilo. To je više, ono, u biti pubertet te nosi. Ono, kao idemo na sjever. Od tu je krenulo, tu sve s tim. „Jel' se ide na utakmicu? Ajde, idemo skupa“. Tako to krene,

zakotrlja se prvo gostovanje, prvi neredi, svašta nešto. Veže nas vječna tema Hajduk, šta će nas vezat. A osjećaji... Zavisi. Znači, nama svaka kava sve, sve se vrti oko te teme. Evo, danas je tema jučerašnja utakmica. Sutra već je tema u utorak utakmica, mislim šta će biti, tako da, znači, jednostavno, ali doslovno glupo zvuči, stvarno glupo zvuči, ali mi k'o da nemamo o čemu pričati. Uvijek je ista tema. Prvo pitanje, uvijek mene prijateljima ili prijatelji meni, - „Jesi gleda utakmicu jučer? Idemo li sutra?“ (S_2).

Fink, Trail i Anderson (2002) naveli su lepezu različitih motiva za učlanjivanje u navijačku skupinu. Motive ispitanika možemo podijeliti u dvije skupine: emocionalna privrženost i društvena interakcija. Kao primarna motivacija izdvaja se privrženost klubu koja intrinzično motivira i doprinosi jačanju pripadnosti navijačkoj skupini. Nadalje, potreba za interakcijom i druženjem s drugima sličnih interesa stvara osjećaj grupne pripadnosti. Ovi odgovori potvrđuju pretpostavku da visoka identifikacija s timom rezultira osjećajem povezanosti s većom društvenom grupom (Wann, 2006.). Stoga, kombinirajući emocionalnu privrženost i društvenu interakciju možemo zaključiti kako navedeni motivi pripadnosti navijačkoj skupini čine navijački identitet.

Nije stvar biti član navijačke skupine, nego emocije prema klubu, ne znam. Ne mogu ja to opisat, to je... Rodiš se s tim, to je nešto u tebi čemu te uče od malih nogu (S_2).

(...) Recimo, ti moji prijatelji s kojima smo jako dobri i s kojima se družimo privatno su isto navijači, ne baš cijeli segment tipa, muž je, žena nije, ali ona je tu kao kolateralna žrtva (smijeh). Ali smo bili u Ženevi na utakmici juniora i to smo iskoristili kao jedno šestodnevno putovanje, koje je bilo ono divno. Znači, pored Hajduka, odnosno mi kažemo da nam je to Hajduk omogućio. I uvijek spojimo putovanje, evo sad smo bili u Osijeku. U Osijeku smo bili samo na utakmici, ali smo pored toga bili u Vukovaru, u Ivankovu, u Starim Mikanovcima. Znači, tamo smo posjetili neke ljude i neke znamenitosti, obišli Vukovar. (...) Tako da uvijek kad putujemo negdje iskoristimo to za još nešto dodatno putovanje (S_4).

Motiviranost za navijanje vidljiva je i kroz internalizaciju vrijednosti samog kluba. Identifikacijom s istima, navijači zagovaraju i apliciraju te vrijednosti i u ostalim aspektima života. Na pitanje o razlozima ostanka u navijačkoj skupini sugovornici su naveli sljedeće:

Povezuju nas zajednički interes i zajednička tema, a osim toga, to je tu neko zajedništvo, borba za neke ideale i uvijek za tu neku pravednost i transparentnost. Kada sam bio

mlađi to je bio nekakav mladenački idealizam, a sad to jednostavno ostane navika i neka ljubav (S_3).

Pa evo, imam tu sreću da sam supruga tražila po tome da mora biti navijač Hajduka jer kao ja navijam pa ne možemo sad da on to ne bude. (...) Tako da, apsolutno podržavam ovu priču sa Narodnim klubom time da pokušavamo ovo zadržati u našim rukama da se ne privatizira. To je razlog moje podrške našem Hajduku. Dio sam u Torcide iz razloga što podržavam njihov rad uopće kao nogometne navijačke skupine, iako nije baš da podržavam sve njihove korake koje su napravili. Ali jednostavno kao jedna zbilja velika i jako stara navijačka skupina oni zaslužuju respekt i podršku (S_4).

6.2. Kakva su iskustva navijača kao članova navijačke skupine?

Dan nogometne utakmice vrhunac je iskustva navijačke skupine. Ovisno o važnosti i veličini utakmice, dogovori oko kompleksnih koreografija traju i po nekoliko dana. Jedan od sugovornika dijeli detaljan opis tijeka pripreme za utakmicu:

(..) Idealno se dođe 7-8 sati prije na utakmicu, napravi se sve što treba, složi se kako to treba izgledati, lijepi se i tako. Ako su neke zahtjevnije veće utakmice, onda ima uputa za koreografiju, koja isto mora biti napisana i isprintana, ima tu puno posla po 5-6 dana unaprijed. Tu je osmišljavanje koreografije, ljudi koji crtaju koreografije, zastave, svašta nešto. Oni moraju se prvo to sve napraviti, složiti kako će to izgledati i onda se ide u samu realizaciju. Imam fleksibilan posao tako da prilagodim sam i nađe se način. 'Ko 'oće nađe način, 'ko neće nađe izgovor, ali treba biti fleksibilan, nije baš lako (S_1).

Ostali sugovornici pričaju o ležernijim pripremama koje se baziraju na druženjima i podizanju atmosfere za utakmicu. Perasović i Mustapić (2013) navode kako su prijateljstva formirana između navijača iz iste četvrti preferirani oblik provođenja vremena što potvrđuju i sljedeći odgovori:

(...) Prije utakmice stojimo u kvartu, pijemo pive, slušamo muziku, zaje... se, pričamo anegdote s gostovanja, k'o bi moga igrat, onda neke nove tračeve oko Hajduka, di svatko misli da zna sve. Onda odemo na utakmicu i nakon utakmice tako isti đir (S_3).

A od samoga jutra je već euforija i neki leptirići u stomaku. Vodimo računa šta smo prošli put obukli na utakmicu i kakav je bio rezultat, malo smo praznovjerni. U svakom slučaju je euforična atmosfera. Imamo jedan kafić (...), tu dođemo, popijemo piće s

prijateljima i tu se zagrijavamo za utakmicu. U svakom slučaju sve je u nekom pozitivnom ozračju, prije utakmice uvijek, neovisno o tome šta je bilo prije, to je jedan novi početak i uvijek idemo iznova (S_4).

Na pitanje kako pripreme za utakmicu utječu na obveze toga dana, neovisno o veličini utakmice, svi su se ispitanici složili s jednim odgovorom: *Pa jednostavno, kad Hajduk igra, nema obaveza. Vrlo jednostavno. To je jedina obaveza za taj dan. Ako je za vrijeme posla, ha, bolovanje ili izadeš ranije s posla (S_2).* Ova se konstatacija slaže i sa Prnjakovim viđenjem navijača kao članovima grupe kojima je navijanje svojevrsni stil života, dakle ono ne prestaje odlaskom sa stadiona, već im je jedan od prioritetnih dijelova svakodnevnice (Prnjak, 1997).

Osim priprema za utakmicu, ono što pruža priliku sudjelovanja navijačima u nogometnoj utakmici razni su navijački rituali. Rituali nogometnih navijača i izrazi navijanja čine živopisnu tapiseriju satkanu od strasti, tradicije i žestoke odanosti koji definiraju ovu jedinstvenu supkulturu. Dok se okupljaju, obučeni u timske boje, navijači uranjaju u svijet rituala, pjevanja, vizualnih prikaza i praznovjerja. Njihova kolektivna energija i nepokolebljiva podrška služe kao katalizatori za očaravajuću atmosferu koja podiže samu igru. Lalić (1993) navodi vizualne i verbalne oblike navijanja kao osnovu ekspresivne navijačke prakse. Iz sljedećeg odgovora uviđamo važnost i kompleksnost pripreme koreografije za utakmicu:

Svi vide ono što vidi na televiziji, ali, čisti primjer je zadnji derbi protiv Rijeke doma kad se koreografija radila ujutro u 7 sati na stadionu - vanka puše bura, vrime katastrofa, baš je bilo užas. Došlo je 144 navijača i policija koja vodi zapisnik koliko je navijača prisutno. I, znači, većina su to momci, između 18-20 godina, bilo je možda desetak starijih, i kad vidiš šta sve triba, da bi se spojila ta jedna koreografija, koliko to truda i svega triba. Ljudi vide na kraju u biti samo finalni proizvod, ali kad vidiš koliko je tu truda, želje i motiva da to sve ispadne dobro, koliko prođe, zapravo, budeš sritan na kraju kad vidiš finalni proizvod (S_1).

Jasno je da ne navijaju svi navijači jednakim intenzitetom što pokazuje i ovaj intervju. Naime dva mlađa sugovornika koja utakmicu prate sa sjeverne tribine redovno i intenzivno sudjeluju u navijačkim ritualima:

Čim dođeš na sjevernu tribinu, moraš, tako je. Na sjevernoj tribini nema sjedenja, stoji se na nogama, svi imaju šalove i zastave ili koreografija ako je napravljena. I naravno, navijanje koje traje cijelu utakmicu (S_1).

Da, da, pa to je bitno, to mi kao navijači jedino to možemo raditi, možemo navijati, i to je to, a na igračima da igraju. (...) Sudjelujem jer transparenti, zastava i sve... To je simbol neke skupine i to je zapravo po kodeksu ono što ga i predstavlja - najbitnija stvar (S_3).

S druge strane, stariji sugovornik i sugovornica fokus sa sudjelovanjem u ekspresivnim praksama navijanja stavljaju na praćenje utakmice navodeći kako se s godinama izgubila potreba iskazivanja podrške kroz žestoko navijanje:

Što se navijanja zadnjih 13 godina tiče to je bilo aktivno navijanje, ali u zadnje vrijeme nije više toliko, sada se ide pogledati utakmica. (...) Pa zapravo nosi se samo majica i to je to. Ništa više. Prije su se nosili šalovi, ali ono... Nekako se izgubi to s godinama, tlaka je (S_2).

Nisam aktivni sudionik da navijam na način kao što je na sjeveru, znači tamo je pjesma cijeli putem, iako sam bila nekoliko puta tamo, kroz različite faze moga života i kao dijete, i kao odrasla osoba, ali navijanje u svakom slučaju podržavam, iako moram reći da sam, možda su to i godine, ušla u onu fazu kad više volim pogledati utakmicu, pa mi ti transparenti koji mi mašu ispred glave smetaju jer se želim fokusirati na samo gledanje utakmice. (...) Ima i psovki, ima svega. Ja nisam baš nešto sad pretjerana, ali kad zapjeva cijeli stadion i ja ću, kad se dogodi neka krivi korak opsovati ću i tako. Ne prečesto, ne prevulgarno, ali ono... Iz duše (S_4).

Na pitanje o najdražem iskustvu vezanom za pripadnost navijačkoj skupini svi su sugovornici izdvojili specifičnu utakmicu i značajnu pobjedu za klub u kojoj je vidljiva emocionalna privrženost. Osim toga, ove uspomene vežu i putovanja koja su pridonijela stvaranju uspomena. Iz odgovora je vidljivo kako putovanja do odredišta nerijetko ostavljaju jači dojam od same utakmice. Višednevne avanture povezane s članstvom navijačkoj skupini dodatno potvrđuju pripadnost grupi i formiraju snažna i dugotrajna prijateljstva:

Najdraže je bilo definitivno... To je bila 2018, kada smo išli u Bukurešt na utakmicu protiv Steaue. Sićan se igrali smo u Bukureštu, srce lita, osmi mjesec. (...) Do tamo smo išli 24 sata, nazad smo išli 17 sati. I to je bio show program, to je bio... (smijeh). (...) To mi je bio najveći doživljaj ikad - 23 godine, prvo gostovanje izvan Hrvatske. To je baš bilo top. To mi je bilo odlično, a bilo je, ne znam, ne brojim, ali bilo je sigurno u ovih desetak godina preko 50 gostovanja, sigurno... (S_1).

Najbolje navijačko iskustvo je odlazak u Ženevu na finale juniorske Lige prvaka i do tu smo se, kako nismo imali prijevoz, vozili 24 sata busom tamo i 24 sata busom nazad. I eto, proveli smo tri dana na putu, da nismo ništa vidjeli ni u Ženeve, ni ništa, nego samo da bismo bili tih dva sata na stadionu i prisustvovali najvećem događaju otkad sam ja rođen (S_3).

Nakon punih 17 godina osvojili smo Kup prije 2 godine. Igrali smo utakmicu s Rijekom u Splitu, pa je taj doživljaj tog punog stadiona i te euforije koja nastala, nakon što je Kup osvojen, kada su svi, ušli u teren, taj mi je osjećaj bio predivan. Recimo, da mi je i ova juniorska pobjeda bila jedna jako dirljiva situacija, s obzirom da su sve to mladi momci i da su bili na pragu toga da to i osvoje. I, ovaj, i u konačnici da je to jedna naša budućnost, pa da onda imaš neko svijetli pogled prema tome što nam dolazi (S_4).

S druge strane, odgovori o najgorem navijačkom iskustvu prikazali su problem navijača sa zakonom. Ono što se izdvaja kao bitna stavka odgovora jest činjenica da unatoč tome što navijači nisu sudjelovali u devijantnim ili kriminalnim aktivnostima, bili su suočeni s određenim sankcijama i neugodnim iskustvima:

Najgore iskustvo što se tiče policije sam imao kad sam bio u Zagrebu. (...) Ma bila je neka bakljada odmah na početku utakmice, kao da sam ja bacio tu bengalku i odvelo me na ispitivanje, ovo ono, i prenoćio sam čak tada u zatvoru tu noć. (...) Nisam bio kriv, da sam bio kriv pa ni po' jada. Na kraju su me pustili jer nisu imali baš nikakav dokaz. Tako da, tu vidiš ustvari kakvo nam je pravosuđe, država i policija. Oni skupe sve s reda pa kako dođe. Tu vidiš zapravo u kakvom smo stanju kao država (S_1).

Imam jedno iskustvo koje nije bilo ugodno, ne meni, ali osobama koje su bili u mojoj pratnji. Ušli smo na stadion i ja sam rekla mužu da ulazim s njima na vrijeme, ipak su to tuđa djeca, neka ja uđem da ja budem mirna pa smo ušli sat vremena ranije na stadion. I normalno kad smo ušli unutra, mi cure smo išle na ženski pretres, a on je išao sam na muški. Kad je to sve završilo rekao mi je da su ga pretresli malo na neugodan način, to mi je nešto što je meni obilježilo. (...) To je sad nešto što je popratno od same utakmice, ali je isto dio toga folklor (S_4).

6.3. Kako navijači percipiraju navijačku skupinu kojoj pripadaju?

Navijačke grupe oblik su neformalnog okupljanja mladih. Kako bi odredili svoje mjesto unutar navijačke skupine, ispitanici su trebali navesti razliku između navijača i simpatizera kluba te

odrediti kojoj skupini sami pripadaju. Perasović i Mustapić (2013) razlikuju obične navijače od onih navijača kojima pripadnost navijačkoj skupini predstavlja stil života. S ovakvom su se podjelom složili i sugovornici dajući vlastite primjere razlika u kojima su se jednoglasno svrstali u kategoriju navijača.

Simpatizer je osoba koja isključivo je tu kad je klub dobro, kad klub ima rezultat, kad je to đir - kad je bitno doći se slika za Instagram, jer je pun stadion, jer Hajduku ide, jer ovo, jer ono, to su simpatizeri. Navijač je tu uvijek- i kad je kiša, i kad je sunce, i kad je dvije tisuće ljudi, i kad je trideset dvije tisuće ljudi. I to je to (S_2).

A, vrlo lako je možeš navesti. Pogledaš samo jednu utakmicu, kad se igra neki derbi, pa vidiš da je rasprodan stadion, onda pogledaš drugu i vidiš da je, ne znam, pola stadiona rasprodano. Kad dođeš na domaće, ma i na gostujuće utakmicama viđaš uvik iste likove. Malo koga tu znaš, tipa jučer u Varaždinu je cijeli stadion navijao za Hajduk, većinom su to bili (navijači) Varaždin i Zagreb, ali na navijačkoj tribini su, više-manje, isti ljudi koje viđaš svaki put, neke znaš i po imenima, ali svima znaš facu. Javiš im se k'o da se znate sto godina, di si šta ima. Tako da najviše vidiš na gostovanjima tko je navijač, a tko simpatizer. Onaj tko dođe na gostovanje na navijačkoj tribini znaš da ide na svaku utakmicu, mislim, većinu tih utakmica, a za domaće utakmice najbolje vidiš kad nije pun stadion – to su ti takozvani derbi navijači. A ja sam navijač, realno, ove godine nisam propustio domaću utakmicu nijednu, a gostujuću sam, nisam bio samo onu prvu zaostalu u Osijeku kad smo dobili 1 – 0 i u Gorici kad smo izgubili, ovo ostalo sam sve bio. Navijač..? A tako ispada... (S_1).

Zanimljiv je i odgovor jednog od sugovornika koji se opisuje kao *Ultras* navijač. Autori Perasović i Mustapić (2017) koncept *Ultras* opisuju kroz fanatičnu podršku navijača prema klubu bez obzira na kvalitetu igre, rezultate ili vremenske neprilike.

Pa ja sam navijač, iako više Ultras nego navijač. Ultras je opet osoba koja bez obzira na sve stvarno gura taj neki svoj đir, gostovanja, i vamo i tamo nije ono... Ne osjeća se kao pripadnik navijačke skupine, nije aktivni član da sudjeluje u nekim aktivnostima vezanim kao koreografije i to, ali tu je, postoji, ide na svaku utakmicu, gura taj svoj đir i... I ono, tu je radi kluba, nije radi pripadnosti skupine (S_2).

Premda se navijačke skupine stvaraju na čelu samoorganiziranja i funkcioniraju na osnovi spontanog zadovoljavanja zajedničkih potreba i interesa, u navijačkim grupama razvila se svojevrsna grupna struktura (Lalić, 1993). Ispitanici su svjesni da ova skupina zahtijeva visoku

razinu organiziranosti i dijele svoje viđenje vodstva navijačke skupine i donošenja odluka unutar iste:

Tu ima dosta ljudi koji su poslovni, završili ozbiljne fakultete i rade u ozbiljnim firmama i na ozbiljnim pozicijama, tako da je to na puno višoj razini nego što je nekad bilo. Ma ne nekada, zadnjih, možda, ubiti otkako je došao ovaj, amo reć', novi model. Tim se upravljanjima puno podigla i sama Torcida. Mislim, šta se u biti tiče Našeg Hajduka ovo jedan član, jedan glas. Samim tim se digla i Torcida jer tu su došli ljudi s vodstva Klubu navijača, koji su završili ozbiljne fakultete s ozbiljnim karijerama i obiteljima i samim time podigli jednu razinu Kluba navijača koji je sad dosta dobro organiziran. Znači, prije je bilo sve više nekako spontano, a sad je to u zadnje vrijeme stvarno dobro napravljeno (S_1).

Na neki način jesu uzori, ali mislim da rade jako jako dobar posao. Jer to je jako teška stvar i velika odgovornost, jer puno ljudi voditi da svi ljudi budu zajedno i spojiti milijun glava, da su zajedno, to je jako teško. Ali, ovo, uspijevaju i na tom im svaka čast. (...) Svatko može reći nešto s čime se slaže i ne slaže. Ali skupinu najčešće tvore ona neka tvrda jezgra, otprilike stotinjak ljudi i oni većinom odlučuju o stvarima. Oni imaju svoje odbore, a u tim odborima imaju ljude koji su samo za koreografije, ljude koji su samo za pirotehniku (S_3).

U odabiru uprave i vodstva naravno da imaju svi jednako pravo glasa, ali u odabiru odluka kako će se nešto provest, postoji vrlo jasno hijerarhijska uprava, tko što govori, kako će se ići, gdje se ide, kako se nose transparenti, kako će se organizirati pun stadion da se napravi koreografija - tko crta, tko nabavlja papire, tko ih lijepi po stolicama, to je jedna uigrana organizacija. Obzirom da je to navijačka skupina, svi misle: „A što će oni, nemaju mozga?“ Ući unutra u tu strukturu, nisam ja toliko njima bliska, ali ja gledam to što oni rade i to zahtijeva jednu vrlo, vrlo složenu organizaciju i glavu koja će time upravljati (S_4).

Najveći broj članova navijačke skupine čine mladi od 16 do 30 godina, iako u njoj aktivno sudjeluju i stariji visokoobrazovani pojedinci koji svojim ugledom i položajem predstavljaju uzor i vodstvo mlađim članovima kako u navijačkoj skupini, tako i van nje (Perasović i Mustapić, 2013):

To su ljudi koji su prošli sve i svašta i to su, većinom, danas ljudi koji su završili fakultete, zvuči čudno, ali rade, ozbiljne poslove, pa je tako i vođa Kluba navijača

direktor jedne firme, završio je faks, tako da... Zvuči čudno, ali, najbolje se to vidi kad se slaže koreografija na stadionu. Znači vidiš svi ti stariji što dođu, njih 10-15, svi ti stariji što dođu su ozbiljni poslovni ljudi koji znaju komunicirat. Baš ono, čudno malo zvuči, ali stvarno je tako (S_1).

Pa stariji članovi su zapravo uzor u skupini jer su oni prošli to nešto što ćeš tek ti proći i možda nekad i ne bi htio biti kao oni, ne slažeš se s oni što su oni sve radili, ali opet, te priče je najzanimljivije čuti. Ti stariji (članovi) ti mogu možda pomoć da ti sam skužiš neke stvari i ne radiš greške koje su možda oni radili, ali ono i moguće da ti pomognu nekim svojim pogledom na svijet (S_3).

S druge strane ispitanici smatraju kako je za mlađe članove grupe navijačka skupina krinka za devijantna ponašanja. Lalić (1993) pojašnjava kako se navijačkoj skupini pristupa u dobi od dvanaest do šesnaest godina. Prvo sudjelovanje u nekoj tučnjavi i bijeg od kuće kako bi se prisustvovalo rizičnom gostovanju najbrži je način izgradnje reputacije u navijačkoj skupini. Ispitanici pokazuju izrazitu kritičnost prema mlađim članovima smatrajući da njihov bunt i neiskustvo zahtijevaju mentorstvo:

Mlađe treba uputiti u sve to i vrlo često su vitreni, ishitreni, ono reagiraju buntovno. Treba ih kanalizirati, ali činjenica da oni tamo u svojim redovima baš i nemaju pedagoga, nego imaju nekoga tko je stariji pa će on malo upravit, pa ako je on neka faca, onda će ga ljudi više slušati- mislim na te klince. Ti klinici koji ulaze u Torcidu su mladi ljudi od 14, 15, 16 godina (S_4).

(...) Pogotovo djeca od 15-16 godina. To su isprani mozgovi kojima je bitno da su tu, da se osjećaju recimo sigurno, da se osjećaju kao dio neke skupine i misle da su najpametniji na svijetu jer nitko ništa ne može i, evo, mislim, realno. Misle da im pripadnost skupini donosi neku, amo reć', korist u životu jer kao oni su članovi Torcide. Njemu je netko rekao da mora unijeti bengalke, njemu je neko rekao da mora ovo, da mora ono i on misli da je on bitan, da on doprinosi tome. Zapravo si obični pijun jer, lakše je da ti i padneš nego netko na većoj poziciji (S_2).

Mlađi su... A mlađi članovi su nekako, oni na neki način kao da vide bijeg iz nekih svojih problema preko toga. Znači imaš dosta momaka i cura od 16, 17, 18 godina pa do 20, tu se kreće i ta raspon. Oni su, ovaj, dosta nadobudni i mladi, oni u biti, kad idu, dosta njih ide samo da bi se išli dokazati nekomu. Oni ne idu na utakmicu radi

navijanja nego idu u biti, radi izvođenja gluposti, i da se bacaju petarde, bengalke, i svašta nešto što je ilegalno (...) (S_1).

6.4. Kako navijači razumijevaju svoju pripadnost navijačkoj skupini?

Prema grafi prikupljenoj intervjuima na temelju kojih je priređen ovaj rad jasno je da pripadnost navijačkoj skupini ima utjecaj na izgradnju identiteta. U literaturi se spominje termin navijački identitet koji je usko povezan s lojalnošću klubu i navijačkom načinu života (Vidaković, Kasap i Ombla, 2018). Ispitanici su svjesni visokog stupnja utjecaja pripadnosti navijačke skupine na različite sfere njihovog života:

Apsolutno, mislim, kako bih rekla, to mi je navijanje ušlo u krv, sve se vrti u mom životu oko Hajduka. Evo sad prošlu sezonu - imamo pir, dobili pozivnicu u sedmom mjesecu, pir je krajem devetog, otvorimo kalendar: „O, vidi, pir u petak, utakmica u Gorici u subotu, odlično, spojiti ćemo putovanje zajedno s tim“. Apsolutno utječe na moj život, na razmišljanje, na karakter, mislim da da (S_4).

Da je, apsolutno je, jer kako je rekao inženjer Duje: „Klub je ka' i čovik, nosi ime za cili vik!“ Obilježi te taj klub, jer jeb(...), s njim legneš, s njim se budiš. (...) Šta god pogledaš, otvoriš, pogotovo ode u Dalmaciji... Znači otvori bilo koju novinu, upali televiziju, pogledaj kroz prozor – vidit ćeš grafit Hajduku, znači sve nas to okružuje. Ono šta govore, da je religija, je stvarno to tako i... Hajduk te okružuje sa svim, isto tako to navijanje. Nema lipšeg osjećaja nego kad cilu utakmicu navijaš, pobijediš utakmicu, dođeš doma sretan i zadovoljan. Isto tako, nema goreg osjećaja nego kad odeš na utakmicu, navijaš, onda izgubiš i onda treba čekati iduću utakmicu, treba preživiti. Ali oblikuje te kao čovjeka, stvarno te oblikuje na svakom segmentu jer kad upoznaš toliko ljudi i vidiš drugačije priče sa drugih strana, ne samo iz Dalmacije nego i cijele Hrvatske... Tako da te baš to oblikuje kao čovjeka - karakter ti oblikuje (S_1).

Ovaj oblik pripadnosti se iskazuje na različite načine: sudjelovanje u navijačkim ritualima (Lalić, 1993; Vrcan, 1990), posjedovanje materijalnih obilježja kluba, odlasci na utakmice i dodatna financijska ulaganja u klub (Kural i Özbek, 2023; Stroebel, Woratschek i Durchholz, 2019) u čemu redovno sudjeluje i jedan od ispitanika:

Gledajući sebe - aktivni član, aktivni pretplatnik, dioničar, kupuješ klupske proizvode, guraš klubu na svini razinama. Zapravo to je po meni jedini ispravan načina da budeš pripadnik kluba. Ako vjeruješ već u taj projekt, onda guraš taj klub na sve moguće

načine. (...) Sva roba mi je, nije sva, ali 90% robe je iz Hajdukovog fanshop-a ili Torcida ili ovo ili ono. Kao prvo kvalitetna je roba, a kao drugo, ako ću već davati 40-50 eura za majicu onda ću radije dati Hajduku i za ono šta je meni lipo nego neki Adidas, Nike nešto tako šta me realno ne zanima (S_2).

Svjesni uloge koju članstvo u navijačkoj skupini predstavlja u njihovom životu, ispitanici su bez dodatnih pojašnjenja naveli rizične i zaštitne čimbenike tj. dobrobiti i poteškoće pripadanja navijačkoj skupini. Naglasili su kako čimbenici i ponašanja ovise od osobe do osobe i da je bitno imati svoje *ja* unutar grupe. Ovdje zapravo pričamo o konceptu otpornosti koju su Fleming i Ledogar (2008) definirali kao pozitivnu prilagodbu usprkos izloženosti visokom riziku unutar grupe.

Dobrobiti pripadanja, prvo šta ćeš upoznat puno ljudi, koji ti u budućnosti mogu nekako pomoći, upoznat ćeš puno novih prijatelja i ono što stalno govorim, ljude koji imaju isti interes - kad iz istih tema i razmišljanja osjetiš neko zajedništvo i to mislim može biti dobra i loša stvar, ali oni ljudi koji se osjećaju usamljeni, to zajedništvo im može pomoći. Rizičnih čimbenika uvijek ima pogotovo kod ljudi koji imaju potrebu za nekim bespotrebnim dokazivanjem kao i problemi droge na stadionima i svega toga, ali jednostavno tu svako sam sebe mora kontrolirati i sam odabrati svoj neki put (S_3).

Ja to ne bih generalizirao iskreno, jer normalno da postoje izolirani slučajevi u svemu Na primjer, ja i moja ekipa smo došli svi u prosjeku sa 15 godina na aktivnu navijačku tribinu i nitko od nas nije nikad imao nikakvih problema sa zakonom radi toga šta si navijač i što ideš bodriti svoj klub. Isto tako znam milijun slučajeva gdje je došao momak od 15 godina pa je počeo lagano izbacivati travicu 'vamo tamo, da bi se on osjetio bitan, jer mu je netko za koga on misli da je bitan rekao da bi to trebalo radi, kako bi ovo, kako bi ono... To je zapravo stvar individualca, ne skupine kao skupine. A mislim, zapravo dobro je šta se svi ti ljudi koji se negdje ne osjećaju da se uklapaju, tu te zapravo nitko ne gleda kako si obučen nego ono, svi su tu radi jednog cilja, bar bi trebali biti tamo raditi jednog cilja, a to je bodriti klub i dati podršku klubu. I ono što se osjećaju, sigurno nekako, bar tih 90 minuta, jer tko zna kako je situacija ljudima privatno. Nedostatak je sigurno što ako nemaš taj neki svoj JA, svoju individuu, lako te pojede ta grupa, lako je zastraniti (S_2).

To sve zavisi od osobe do osobe. Znači, ako su ti mlađi normalno odgojeni i idu na utakmicu najnormalnije, npr. imaš ti masu njih šta, opće, ne konzumiraju nikakve droge,

ni alkohol, pa dođi na utakmicu i s 18 godina budu najluđi. Imaš njih što prebace te svoje probleme s ulice na tribinu, dok su tu i oni koje ta tribina ujedini. Oni koji nađu neke druge prijatelje tu koji se nisu pronašli možda u nekom društvu, pa se ovdje spoje. A opet, ja znam masu mlađih, što ih kao, makne s ulice, pa dođu na tribinu i rade ono što bi radili na ulici, samo što ovdje imaju mogućnost to pokazati. Koliko god ima tu nedostataka, pogotovo po Splitu ima dosta te omladine koji vide to navijanje kroz prizmu stvaranja nereda, njima je to gušt. Znači, da ne rade probleme na cesti, oni će otići na tribinu gdje je 5000 ljudi i tamo će napraviti nered. Ali imaš ih koji dođu tamo i koji su najnormalniji i koji se povežu tu s ekipom, grupom, nađu se tu. (...) (S_1).

Kako bi se dobio cjeloviti uvid o razumijevanju pripadnosti navijačkoj skupini ispitanici su objasnili što po njihovom mišljenju znači biti pripadnik navijačke skupine. Roversi (1986, prema Lalić, 1993) smatra da navijačka supkultura postoji u biti samo zbog sebe stavljajući uspješnost kluba u drugi plan. Suprotno tome, odgovori svih ispitanika upućuju na to da je glavni motiv aktivnog sudjelovanja navijačke skupine rast i veličanje samog kluba. Štoviše, pripadnost grupi nije trend i ne ovisi o pobjedama momčadi, već se pojedinci osjećaju odgovornim za poboljšanje i razvoj omiljenog kluba:

To znači biti vjeran ideologiji koja te vodi - da Hajduk bude što bolji i da rastemo kao klub na svim razinama. To me vodi, ne vodi me trenutni rezultat. Rezultat je danas tu, sutra nije. Ako ove godine ne budemo prvi, idemo dogodine ispočetka. Tako da, ne vodi te trend nego ideal da rasteš na svim razinama kao klub. I isto tako, znači samo navijanje - želiš kao navijač, da sam taj klub navijača raste što više i više bez da se događaju neke problematične stvari. Da smo prepoznatljivi po nečemu, npr. prepoznatljivi smo kad kreće utakmica i pjesma Dalmacija da svi vijore šalove, taj mali detalj – da si po tome prepoznatljiv svugdje u svijetu. Postoje puno stranica na internetu, tifosi, sa slikama navijačkih skupina gdje su najzastupljeniji Poljaci, Torcida, Napulj – jugoistočni dio Europe. Želiš biti u tom nekom dijelu bolji, kao da je riječ o nekom natjecanju,

I znači, u biti pripadnost, privrženost tome da činiš klub bolji. Ne čine ga ni igrači ni predsjednik kluba, čini ga svaki taj pojedinac koji dođe na tribinu i navija. To čini klub što boljim, ne čini ga rezultat kluba (S_1).

6.5. Kakvi su stavovi navijača prema aktivnostima u navijačkim skupinama?

S ciljem detaljnijeg uvida u rizične i zaštitne čimbenike navijačke supkulture, ispitanicima su postavljena pitanja o stavovima prema aktivnostima u navijačkim skupinama. Iako se u literaturi tjelesno nasilje navodi kao vrhunac ekspresivne prakse (Lalić 1993; Lalić i Biti 2008; Vrcan 1990), nijedan ispitanik ne podržava ovaj oblik navijanja unatoč razlici u spolu, dobi i zanimanju:

Pa ja ne podržavam tu međusobnu tuču, ne podržavam te tuče, pogotovo one sulude dogovorene, da će se tući tamo i tamo, iako je to dio te neke navijačke supkulture, ali ja definitivno to ne odobravam. Nikakvo nasilje uopće u životu ne odobravam, pa tako ni to u kojem mislim da se navijanje može izraziti na punu drugih pametnijih i ljepših načina nego šta je tuča. I tako da to mi je definitivno nije nešto, pogotovo ne nasilje koje nije verbalno već je fizičko, palice i svi ti drugi rekviziti, pogotovo još ovo oružje, noževi, toljage, ne znam šta bi na to rekla. U Grčkoj što se dogodilo, apsolutno ne podržavam. Ne podržavam apsolutno to putovanje jer je putovanje napravljeno s ciljem da se napravi nekakva šteta, da se napravi tragičan ishod, znači oni su bili spremni na to (S_4).

Prije je toga znalo biti, ali u zadnjih 6-7 godina ni blizu. Ja nikad nisam u takvom nečem sudjelovao niti mi je palo napamet tako nešto napraviti nego dođeš, navijaš za svoj klub, ideš dalje i to je to (S_1).

Unatoč nepodržavanju fizičkog nasilja u sklopu navijačke prakse, najmlađi sugovornik sudjeluje u istom ako se radi grupnim tučama. Stapanje s masom dovodi do deindividualizacije i zaštićenosti u devijantnim ili kriminalnim aktivnostima u kojima sami vjerojatno ne bi sudjelovali. Autor Vrcan (1990) tumači kako se nasilje može smatrati izrazom solidarnosti pružajući međusobnu podršku unutar grupe.

Ne sudjelujem. Nisam, nisam. Ali ako je neki problem, a u toj si ekipi, onda... Jednostavno tu si i nemaš opcija. To će reć' svaki navijač. Ne razmišljaš u posljedicama, koliko god se tada možda ne slažeš, i realno, možda i sam sagledaš da nije to dobro za napraviti, ali to se tada ne gleda. Tako je ja mislim u svakoj zajednici (S_3).

Prikazivanje navijačkih skupina u medijima fokusirano je na devijantna ponašanja navijača zbog čega humanitarne aktivnosti povezane s djelovanjem navijačke skupine često prolaze ispod radara. Bilo da se radi prikupljanju sredstava za potrebite ili pomoći uslijed elementarnih nepogoda, navijačke skupine aktivno sudjeluju u navedenim aktivnostima.

Primjer jedne takve organizacije je *Bilo srce*. Osnovano s ciljem da se pomogne onima kojima je pomoć najpotrebnija, *Bilo srce* objedinjuje humanitarne akcije u organizaciji HNK Hajduk, KNH Torcida i Našeg Hajduka te brojnih Društava prijatelja Hajduka i podružnica Torcide uz sudjelovanje članova, navijača kao i veterana kluba (HNK Hajduk Split, 2024). Veličajući vrijednosti kluba, ispitanici imaju pozitivan stav o humanitarnim akcijama i sami sudjeluju u istima:

Pa to je zapravo nešto najljepše i najsavršenije. U svemu tome, osim što imate iste interese, moć navijačke skupine, a pogotovo u ovom slučaju Torcide, ta brojnost i ljudi koji će se spojiti na jednom mjestu, nevezano samo za Hajduk, nego za bilo što dobrotvorno. To, i sve te udruge nastale od Torcide, rezultat su navijanja i odgovor svim onim ljudima koji govore da je to grupa huligana, drogeraša, alkoholičara, narkomana (S_3).

Sudjelujemo u svim mogućim humanitarnim akcijama koje se događaju unutar bilo koje priče, gdje treba napraviti nekakvu donaciju, ono, na ulazu se skuplja za nekoga, Bilo srce - definitivno. Kad god je nešto što se tiče humanitarnog dijela, gdje treba pomoći nastupam (S_4).

6.6. Kako navijači percipiraju budućnost navijačke skupine kojoj pripadaju?

Unatoč izazovima i promjenjivosti vremena, vrijednosti kluba ostaju trajne - *poštenje, ravnopravnost, nepokolebljivost, vjernost i transparentnost (S_3)*. Godine iskustva i zrelost zamijenile su inicijalnu „nabrijanost“ shvaćanjem da pripadnost navijačkoj skupini iziskuje predanu grupu koja svojim djelovanjem radi u korist kluba, a time i članova skupine. Vođeni krilaticom *prkos moćnome, zaštita slabome* ispitanici smatraju da će navijačka skupina rasti kroz organiziranost i poštivanje ideala i vrijednosti:

(...) Kad uđeš u samu srž toga shvatiš da je taj Klub navijača zapravo nešto što te potiče da ideš dalje. Vidiš zapravo koliko tu normalnih ljudima ima, okej svega ima, ali većina njih su normalni ljudi od krvi i mesa s kojima možeš normalno pričati o svemu i vidiš da žele nešto dobro. (...) Ok, može se dogoditi u nekom trenutku da prestaneš ići na utakmice i svašta nešto, ali prestati skroz pratiti – ne. Ne mogu se ja sutra probuditi i odlučiti da neću više navijati. S njim se budiš, s njim se dižeš i to je

taj ideal kojim težimo - da budemo šta bolji, i te vrijednosti ne smijemo prekršiti - da pristanemo ga voljeti (S_1).

Svaka od etapa nosi svoje prednosti i manje. Definitivno razvoj bilo čega u društvu je vezan za tehnologiju, a ona ide enormnom brzinom naprijed. Dok je, recimo, pripremanje jedne koreografije na stadionu prije 15, 20 ili 30 godina, bilo crtanje na papiru, sad to radi računalo pa se samim time otvaraju nove mogućnosti za neke nove ideje. U svakom slučaju smatram da će rast skupine biti uzlazan, da će se širiti, razvijati, pogotovo ako cijela priča bude popraćena i s onima s terena (S_4).

Iako je djelovanje u navijačkoj skupini i vjerno praćenje nogometne skupine primarni interes ispitanika, svjesni su da je takav životni stil dugoročno neodrživ. Sazrijevanjem se mijenjaju prioritete i mlađe generacije preuzimaju inicijativu u vodstvu skupine, međutim podrška sugovornika i dalje je postojana. Ljubav prema klubu koja im je bila usađena od najranijih dana ostaje vječna sa željom da i oni jednog dana prenesu istu emociju.

Sigurno se vidim i dalje, ali kroz godine... I dalje ću ostati dio Torcide, ali više u obliku simpatizera. I dalje ću pokušati ići na utakmice i ako Bog da usadit svom djetetu tu istu ljubav kao i meni moj otac (S_3).

I dalje će se ići na svaku utakmicu, na gostovanja i sve, samo neće to više tako bit aktivno navijanje, nego više, otići, pogledati utakmicu i dati podršku klubu na jedan drugačiji način. Mislim, to je put koji ima i uspona i padova, i dobrih i loših dana, i mjeseci i godina dobrih i loših, to je nešto s čim sam se rodio i što ću ja uvijek biti, i to je to, ne možeš protiv toga (S_2).

U Hajduku se vidim, u pretplati se vidim, kao član Torcide se vidim, ali pripadnik sam Hajduka svojim navijanjem, a ne pripadnošću nekom Našem Hajduku ili Torcidi. Više se gledam kroz prizmu toga što kao navijačica pripadam Hajduku kao instituciji, a ne toliko nužno samoj skupini. Samo jednu želju imam... (S_4).

6. ZAKLJUČAK

U ovom su diplomskom radu prezentirani rezultati istraživanja s kombiniranom metodologijom provedeni postupkom anketiranja i polustrukturiranog intervjuiranja. Kao što je izneseno na početku rada, cilj istraživanja bio je pobliže opisati i razumjeti iskustva pripadnosti nogometnoj navijačkoj skupini, a svrha pridonijeti holističkim spoznajama o dobrobitima i poteškoćama tj. rizičnim i zaštitnim čimbenicima članstva navijačke skupine.

Potvrđena su neka ranija istraživanja i opće pretpostavke da navijače karakterizira odanost klubu, predanost i visoki stupanj uključenosti u sva zbivanja navijačke skupine te iznimna emocionalna povezanost, kako s klubom, tako i s drugim članovima grupe.

U širokoj lepezi motiva postanka članom navijačke skupine izdvajaju se tri argumenta: emocionalna privrženost, društvena interakcija i internalizacija vrijednosti kluba. Navedeni motivi rezultat su obiteljske tradicije i socijalne identifikacije. Unatoč tvrdnji da navijačka supkultura postoji samo zbog sebe stavljajući uspješnost kluba u drugi plan, smisao aktivnog sudjelovanja navijačke skupine u osnovi jest rast i veličanje samog kluba.

Pripadnost kao takva manifestira se posjedovanjem materijalnih obilježja kluba, sudjelovanjem u navijačkim praksama i infiltracijom navijačkih aktivnosti u svakodnevnicu. Navijači rado pružaju podršku pjevanjem, skandiranjem, koreografijom i transparentima noseći boje kluba, ali generalno ne iskazuju pripadnost navijačkoj skupini tjelesnim nasiljem iako se ono određuje kao vrhunac navijačke prakse (Lalić 1993; Lalić i Biti 2008; Vrcan 1990). Usprkos predrasudama da navijanje karakterizira slijepa fanatičnost i devijantno ponašanje, prema građi prikupljenoj anketom i intervjuima na temelju kojih je priređen ovaj rad ispitanici generalno ne podržavaju fizičko nasilje, a rijetko sudjelovanje u istom izraz je grupe solidarnosti. Navijači svoju pripadnost navijačkoj skupini i odanost klubu radije iskazuju kroz afektivne prakse i društvene interakcije čime zadovoljavaju vlastitu potrebu za privrženošću, zajedništvom i suradnjom unutar određene društvene skupine. Pripadnost kao takva rezultira izgradnjom navijačkog identiteta utemeljenog na povezanosti članova skupine. Autor Daniel Wann proveo je brojna istraživanja o dotad nepoznatom pojmu i ustanovio kako navijački identitet pridonosi ukupnoj dobrobiti pojedinca naglašavajući psihosocijalni prosperitet što je u skladu i s rezultatima ovog istraživanja obzirom da više od polovice ispitanika smatra kako je pripadnost navijačkoj skupini donijela dobrobiti u njihov život te da je pozitivno utjecala na oblikovanje identiteta.

S druge strane, manje od polovice ispitanih navelo je poteškoće s kojima su se susreli kao pripadnici navijačke skupine bazirajući se na negativne emocije i predrasude s kojima se svakodnevno susreću. Ovi podaci skreću pozornost da negativna iskustva članova navijačke skupine nisu, kako se generalno smatra, isključivo vezana za devijantna ponašanja, nogometni huliganizam i probleme sa zakonom. Iako su spomenute poteškoće uvijek prisutne u burnom svijetu navijanja, navijačko nasilje ima više psihološku konotaciju nego što je ono zbiljsko. Prisutnost rizičnih ponašanja poput alkohola, droge i tučnjave izraženija je kod mlađih članova grupe kojima navijačka skupina često služi kao krinka za devijantna ponašanja, dok starijim članovima pripadnost navijačkoj grupi otežava usklađivanje dnevnih obveza i odnosa s obitelji i prijateljima s predanim djelovanjem skupine.

S obzirom na to da nogomet broji raznoliku lepezu navijača, istraživanjem se htjela ispitati procjena navijačkog identiteta te pozitivna i negativna iskustva pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, radni status te duljinu članstva u navijačkoj skupini. Dobiveni podaci upućuju na to da su statistički značajne razlike jedino utvrđene u negativnim iskustvima obzirom na spol pri čemu su muškarci imali negativnija iskustva od žena. Iako žene u sve većem broju postaju aktivne članice navijačke skupine, muškarci su još uvijek znatno brojniji u navijačkim aktivnostima koje za njih predstavljaju mjesto veličanja egzaltirane muškosti. Osim toga, muški spol jedan je od glavnih rizičnih čimbenika za razvoj nasilja (Velki, 2012) koje je dio nogometnog huliganizma i raznih sankcija koje neminovno vode ka negativnim iskustvima.

Unatoč predanom sudjelovanju u svim aktivnostima grupe, shvaćanje pripadnosti navijačkoj skupini i angažman unutar iste, s godinama se počinju drugačije tumačiti. Prema riječima sugovornika intervjua, pokazalo se da se sazrijevanjem mijenjaju prioritete čime pripadnost grupi više nije na prvom mjestu. Svjesni neodrživosti navijačkog stila života, većina se navijača počinje posvećivati osobnom životu. Usađena ljubav prema omiljenom klubu ostaje uvijek prisutna, ali apsolutna uključenost u navijačku skupinu ipak nije vječna.

Na koncu valja napomenuti kako su ispitanici rado i bez filtera sudjelovali u provedenom istraživanju otvoreno govoreći o članstvu navijačke grupe. Štoviše, zabilježeno je preko dvadeset kontakata koje su navijači naknadno podijelili za sudjelovanje u intervjuu, među kojima je slučajnim odabirom izabrano četvero. Sami pristup istraživanju sugerira kako su navijači koje karakterizira skeptičnost prema ljudima izvan skupine ipak spremni na suradnju ako im se pruži prilika da bez predrasuda podijele svoju percepciju i iskustva pripadnosti navijačke skupine i emocionalnu privrženost klubu koja je osnova i pozadina cijele priče.

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu prezentirani su rezultati istraživanja s kombiniranom metodologijom s pripadnicima jedne navijačke skupine. Cilj navedenog istraživanja bio je utvrditi i razumjeti iskustva pripadnosti nogometnoj navijačkoj skupini, a svrha pridonijeti holističkim spoznajama o dobrobitima i poteškoćama članstva navijačke skupine. Teorijski dio rada obuhvatio je supkulturu navijačke skupine i ekspresivne navijačke prakse te rizične i zaštitne čimbenike koji oblikuju navijački identitet. Kvantitativno ispitivanje izvršeno je putem online ankete na uzorku od 123 navijača kojom se ispitala procjena navijačkog identiteta te pozitivna i negativna iskustva pripadnosti navijačkoj skupini s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, radni status te duljinu članstva u navijačkoj skupini. Utvrđene su statistički značajne razlike u negativnim iskustvima obzirom na spol pri čemu su muškarci imali negativnija iskustva od žena. U okviru kvalitativnog dijela proveden je polustrukturirani intervju s četiri navijača jedne navijačke skupine koji nudi detaljan uvid u iskustva pripadnosti navijačkoj skupini. Rezultati istraživanja pokazuju visoki stupanj identifikacije s klubom i navijačkom skupinom kroz emocionalnu privrženost, društvene interakcije i internalizaciju vrijednosti kluba. Pripadnost kao takva manifestira se posjedovanjem materijalnih obilježja kluba, sudjelovanjem u navijačkim praksama i infiltracijom navijačkih aktivnosti u svakodnevnicu. Istraživanje u sklopu ovog rada dalo je širok raspon odgovora o navijačkim iskustvima koja su u puno većoj mjeri pozitivna i tako oblikuju navijački identitet.

Ključne riječi: navijačka iskustva, navijački identitet, navijačka skupina, pripadnost, rizični i zaštitni čimbenici

BELONGING TO A SUPPORTERS GROUP: EXPERIENCES OF FOOTBALL FANS

ABSTRACT

This thesis presents the results of a combined methodology research conducted among members of football fandom. The aim of the mentioned research was to determine and understand the experiences of belonging to a football fandom, and the purpose of the research was to contribute to holistic knowledge about the benefits and difficulties of belonging to a football fandom. Theoretical part of the thesis covered the subculture of football fandom and expressive fan practices, as well as risk and protective factors that shape fan identity. Quantitative research was carried out through an online survey on a sample of 123 fans, which examined the assessment of fan identity and positive and negative experiences of belonging to a football fandom with regarding gender, age, level of education, employment and length of membership in the fandom. Statistically significant differences in negative experiences were recorded with regard to gender, with men having had more negative experiences than women. Within the qualitative part of the thesis, a semi-structured interview with four members of a football fandom was conducted, offering a detailed insight into the experiences of belonging to a football fandom. The research results show a high degree of identification with the club fandom through emotional attachment, social interactions, and internalising the values of the club. Belonging as such is manifested by the possession of material characteristics of the club, by participating in fan practices and applying fan activities in everyday life. Research part of this thesis gave a wide range of answers about the fans experiences that are to a much greater extent positive and thus shape the fan's identity.

Keywords: belonging, fandom, fan experiences, fan identity, risk and protective factors

Prilozi

Protokol istraživanja

Poštovani navijači,

za potrebe diplomskog rada, studentica Filozofskog fakulteta u Splitu Maja Čatlak pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Tonće Jukić i komentorstvom doc. dr. sc. Tonija Maglice provodi anonimno istraživanje o iskustvu pripadanja navijačkoj skupini nogometnih navijača. Svrha ovog istraživanja je dobiti uvid o vašim mišljenjima i dosadašnjim iskustvima kao člana navijačke skupine.

Ispunjavanje upitnika je dobrovoljno i anonimno te imate pravo odustati u svakom trenutku sudjelovanja. Predajom ovog upitnika dajete svoju suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.

Molimo vas da na pitanja odgovarate iskreno i u skladu s uputama.

Za ispunjavanje upitnika potrebno je oko 10 minuta. Za sva pitanja i nejasnoće možete se obratiti Maji Čatlak na e-mail adresu: mcatlak@ffst.hr.

Zahvaljujemo na suradnji!

* Obavezno

1. Spol

A) M

B) Ž

2. Upišite svoju dob (godine) *

3. Stupanj obrazovanja *

A) završena osnovna škola

B) završena srednja škola

C) završena viša škola ili prijediplomski studij D) završen fakultet ili diplomski studij

E) završen poslijediplomski studij

4. Obiteljski status *

A) slobodan/slobodna

B) u vezi

C) u braku

D) razveden/razvedena

E) udovac/udovica

5. S kim trenutno živite? *

A) sam/a

- B) s roditeljima
- C) s vlastitom obitelji
- D) cimeri
- E) cura/dečko

6. Radni status *

- A) zaposlen/a
- B) nezaposlen/a
- C) povremeno zaposlen/a
- E) student - zaposlen/a
- F) student - nezaposlen/a
- G) umirovljenik/ica

7. Početak aktivnog članstva u navijačkoj skupini (molim upisati dob) *

8. Koliko dugo ste član navijačke skupine? (molim upisati godine) *

9. Koliko često kupujete materijalna obilježja kluba (npr. odjeća, navijački dresovi i rekviziti, privjesci i sl.)? *

- A) nikada
- B) rijetko (2-3 puta godišnje)
- C) ponekad (2-3 puta u 3 mjeseca)
- D) često (na mjesečnoj bazi)

10. Koliko često sudjelujete u vizualnim ekspresijama navijačkog rituala (npr. transparenti, zastave, šalovi, koreografija)? *

- A) nikada
- B) rijetko
- C) ponekad
- D) često

11. Koliko često sudjelujete u verbalnim ekspresijama navijačkog rituala (npr. navijanje, pjevanje, skandiranje)? *

- A) nikada
- B) rijetko
- C) ponekad
- D) često

12. Koliko često sudjelujete u fizičkom nasilju povezanim s pripadnošću navijačkoj skupini? *

- A) nikada
- B) rijetko
- C) ponekad
- D) često

13. Kakav je općenito Vaš stav prema navijačkim skupinama? (broj 1 označava izrazito negativan, a broj 5 izrazito pozitivan)*

1 2 3 4 5

14. Kakvo je općenito Vaše iskustvo kao člana navijačke skupine? (broj 1 označava izrazito negativno, a broj 5 izrazito pozitivno)*

1 2 3 4 5

Pažljivo pročitajte svaku od sljedećih tvrdnji i označite stupanj u kojoj se sadržaj tvrdnji odnosi na Vas.

(1 - uopće se ne slažem, 2 - uglavnom se ne slažem, 3 - niti se slažem niti se ne slažem, 4 - uglavnom se slažem, 5 - u potpunosti se slažem)

15. Smisao svog života nalazim u navijanju za svoj klub. *

1 2 3 4 5

16. Emocionalno sam povezan/povezana sa svojim klubom. *

1 2 3 4 5

17. Moja obitelj i prijatelji podržavaju pripadnost navijačkoj skupini. *

1 2 3 4 5

18. Podržavam navijače/navijačice drugih nogometnih klubova. *

1 2 3 4 5

19. Podržavam fizičko nasilje kao dio prakse navijačke skupine. *

1 2 3 4 5

20. Podržavam humanitarne akcije (npr. aukcije dresova, aktivnosti kluba na kojima se prikupljaju novčana sredstva za potrebite i sl.) kao dio prakse navijačke skupine. *

1 2 3 4 5

21. Zadovoljan/zadovoljna sam upravom (vođom, vodstvom) navijačke skupine. *

1 2 3 4 5

22. Pripadnost navijačkoj skupini je donijela dobrobiti u moj život. *

1 2 3 4 5

23. Pripadnost navijačkoj skupini je donijela poteškoće u moj život. *

1 2 3 4 5

24. Molimo navedite koje je dobrobiti pripadnost navijačkoj skupini donijela u Vaš život. Ako nema dobrobiti, navedite: ništa. *

25. Molimo navedite koje je poteškoće pripadnost navijačkoj skupini donijela u Vaš život. Ako nema poteškoća, navedite: ništa. *

26. Pripadnost navijačkoj skupini je negativno utjecala na oblikovanje mog identiteta. *
1 2 3 4 5

27. Pripadnost navijačkoj skupini je pozitivno utjecala na oblikovanje mog identiteta. *
1 2 3 4 5

Za kraj, molimo Vas da na svako od navedenih pitanja odgovorite tako da zaokružite onaj broj koji najbolje opisuje vaše mišljenje ili osjećaje.

28. U kojoj se mjeri osjećate kao navijač/navijačica svojega omiljenog kluba? *
1 2 3 4 5

29. U kojoj se mjeri osjećate bliskim drugim navijačima/navijačicama svojega omiljenog kluba? *
1 2 3 4 5

30. Koliko ste zadovoljni time što ste navijač/navijačica toga kluba? *
1 2 3 4 5

31. Koliko mislite da ste slični prosječnom navijaču/navijačici svojega kluba? *
1 2 3 4 5

32. Koliko Vam je važno što ste navijač/navijačica toga kluba? *
1 2 3 4 5

33. Po Vašoj procjeni, koliko Vaše viđenje kluba dijele drugi njegovi navijači/navijačice? *
1 2 3 4 5

34. Kada netko kritizira Vaš omiljeni klub, u kojoj se mjeri osjećate osobno kritiziranim/kritiziranom? *
1 2 3 4 5

35. Ako ste zainteresirani sudjelovati u sljedećoj etapi ovog istraživanja (provedbi intervjua koji će biti anonimni i ni na koji način neće otkriti Vaš identitet), molimo unesite adresu svoje e pošte ili broj na koji Vas možemo kontaktirati. Unaprijed hvala!

Obavijest o istraživanju

Poštovani, pozivamo vas na sudjelovanje u istraživanju za potrebu izrade diplomskog rada na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu tijekom akademske godine 2023./2024. diplomantice Maje Čatlak pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Tonće Jukić i komentorstvom doc. dr. sc. Tonija Maglice. Tema istraživanja je Pripadnost navijačkoj skupini: iskustva nogometnih navijača.

Ukoliko na to pristanete, utoliko će intervju biti sniman diktafonom i transkribiran. Ako želite, moći ćete ga naknadno dobiti na uvid kako biste mogli utvrditi vjerodostojnost navedenih odgovora. Također, i audio zapis našega razgovora moći ćete dobiti na uvid ako to želite. Vaš identitet i povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićeni. Kroz čitav transkript Vaše ime, kao i ostali osobni podaci, bit će predstavljeni pod pseudonimom. Ukoliko to zatražite, utoliko ćete imati uvid u izvješće o istraživanju, kao i u diplomski rad. Za bilo kakve daljnje informacije, možete me bez oklijevanja kontaktirati na broj xxx ili putem e-pošte: mcatlak@ffst.hr ili možete kontaktirati moju mentoricu putem e-pošte: tjukic@ffst.hr.

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu tijekom akademske godine 2023./2024. u okviru izrade diplomskog rada diplomantice Maje Čatlak.

Ime sugovornika/ce:

Istraživačica:

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.

2. Dopuštam istraživačici da koristi podatke dobivene putem intervjua.

3. Potvrđujem da:

a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.

b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja i potencijalne objave dobivenih rezultata..

c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.

d) Obaviješten sam da će se kroz intervju voditi bilješke o mojim odgovorima.

e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli otkrivati moj identitet.

f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način (zaštićeni šifrom).

Potpis:

(Sugovornik/ca)

Mjesto i datum:

Potpis:

(Istraživačica)

Pitanja za intervju

BIOGRAFSKI PODACI

1. Dob, stupanj obrazovanja i zanimanje?
2. U kojoj mjeri pratite uspjehe kluba?
3. Koliko često odlazite na utakmice?
a) domaće b) gostujuće

ULAZAK U NAVIJAČKU SKUPINU

1. Kako i kada ste postali član navijačke skupine Torcida?
2. Iz kojih ste razloga odlučili ostati unutar nje?
a) Što vam se sviđjelo? b) Što vas je potaknulo na ostanak?

OBITELJ I PRIJATELJI

1. Koliko vremena provodite sa prijateljima iz navijačke skupine?
a) Što vas veže? b) Koje osjećaje u vama pobuđuje druženje?
2. Družite li se i izvan navijačkih aktivnosti?
a) Ako da, u kojim aktivnostima?
3. Družite li se s ljudima koji ne pripadaju navijačkoj skupini?
a) Ako se družite i s drugima, kako ste stekli te prijatelje?
4. Kako vaša obitelj i prijatelji vide vašu pripadnost navijačkoj skupini?
a) Podržavaju li vas u tome ili ne?

STAVOVI I ISKUSTVA

1. Možete li ukratko opisati tijek pripreme za domaću utakmicu?
a) Koliko ona utječe na obveze toga dana?
2. Sudjelujete li u navijačkim ritualima tijekom utakmica?
a) razina vizualne ekspresije b) razina verbalne ekspresije c) razina ekspresije tjelesnog nasilja
3. Možete li izdvojiti jedno vama najbolje/najdraže navijačko iskustvo?
a) A najgore?
4. Možete li opisati vama najdraže navijačko putovanje?
a) A ono koje vam je bilo najgore?
5. Zahtijeva li pripadnost navijačkoj skupini mnogo novca? Objasnite.

- a) Jeste li se ikada morali snalaziti bez novca?
6. Možete li navesti razlike između navijača i simpatizera kluba?
- a) Kojoj skupini vi pripadate?
7. Kakav je vaš stav prema članovima navijačkih skupina drugih nogometnih klubova?
8. Koji je vaš stav o fizičkom nasilju kao dio prakse navijačke skupine?
- a) Jeste li ikada sudjelovali u fizičkom nasilju u sklopu navijačke skupine? Kako? Zašto?
9. Koji je vaš stav o humanitarnim akcijama (npr. "Bilo srce", aukcije dresova, zabave na kojima se prikupljaju novčana sredstva za potrebite) kao dio prakse navijačke skupine?
- a) Jeste li ikada sudjelovali u humanitarnim akcijama u sklopu navijačke skupine? Kojima? Kako?

POTEŠKOĆE

1. Je li vam pripadnost navijačkoj skupini ikada izazvala neke poteškoće? Koje?
2. Jeste li zbog svoje pripadnosti navijačkoj skupini imali problema?
- a) Jeste li imali problema u odnosu sa roditeljima, prijateljima, partnerom/icom?
- b) Možete li opisati te situacije/tu situaciju?

RADNE BIOGRAFIJE

1. Čime ste se do sada bavili u životu?
2. Je li pripadnost navijačkoj skupini imala utjecaj na vaša radna iskustva? Kakav?
3. Smatrate li da ste tijekom pripadnosti navijačkoj skupini stekli neka iskustva i vještine koje vam mogu biti korisne u životu, bilo u privatnom životu, bilo u svrhu zaposlenja?

PERCEPCIJA SKUPINE

1. Kako se donose odluke unutar skupine?
- a) Imaju li svi jednako pravo glasa?
2. Kako vidite starije članove skupine?
- a) Kako mlade?
3. Što bi navijač trebao napraviti da ga se isključi iz skupine?
- a) Kakvo je ponašanje, prema vama neprihvatljivo? Zašto?
4. Kako vidite upravu (vođu, vodstvo) Torcide?
5. Mislite li da bi se unutar skupine nešto trebalo drugačije raditi? Kako? Zašto?
6. Slažu li se pripadnici navijačke skupine u svemu?

a) Osjećate li da postoje neke podjele među njima? Objasnite.

7. Što mislite o tome kako se Torcidu predstavlja u medijima?

PRIPADNOST

1. Smatrate li da je pripadnost klubu utjecala na oblikovanje vašeg identiteta?

a) Ako je odgovor da, na koji način?

2. Kojim ponašanjima iskazujete pripadnost?

3. Iskazujete li pripadnost materijalnim obilježjima kluba (npr. odjeća, navijački dresovi i rekviziti, privjesci i sl.)? Kojima? Zašto?

4. Koje su dobrobiti i zaštitni čimbenici pripadanja navijačkoj skupini?

5. Koji su nedostaci i rizični čimbenici pripadanja navijačkoj skupini?

6. U kojoj se mjeri osjećate osobno kritiziranim kada netko kritizira vaš klub?

7. Ovisi li vaša pripadnost i vjernost klubu o uspjesima i pobjedama kluba? Objasnite.

8. Što po vašem mišljenju znači biti pripadnik navijačke skupine?

BUDUĆNOST

1. Kako vidite Torcidu sada, a kako ste je vidjeli kada ste tek ulazili u skupinu?

2. Koje su po vama temeljne vrijednosti i ideali za koje smatrate da se nikada ne smiju prekršiti?

3. Gdje se vidite u budućnosti?

a) Vidite li se i dalje u Torcidi?

Zahvaljujemo na suradnji!

Literatura

1. Ajduković, M. (2000). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: J. Bašić i J. Janković (Ur). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju. (str. 63-77).
2. Backman, S. J., i Crompton, J. L. (1991). Differentiating between high, spurious, latent, and loyal participants in two leisure activities. *Journal of Park and Recreation Administration: A Publication of the American Academy for Park and Recreation Administration*, 9, 1-17.
3. Bašić, J. (2001). Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. U: J. Bašić i J. Janković (Ur). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju. (str. 33-45).
4. Bodin D. (1999). *Hooliganisme: vérités et mensonges*. Paris: ESF.
5. Bodin, D. (2013). *Huliganstvo*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
6. Branscombe, N. R. i Wann, D. L. (1992). The positive social and self concept consequences of sports team identification. *Journal of Sport and Social Issues*, 15, 115–127.
7. Brimson, D. (2006). *Nogometno nasilje u Europi: kako se razvijao nogometni huliganizam*. Zagreb: Celeber d.o.o.
8. Buzov, Ž., Magdalenić, I., Perasović B. i Radin F. (1989). *Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
9. Cleland, J., Doidge, M., Millward, P., Widdop, P. (2018). *Collective Action and Football Fandom: A Relational Sociological Approach*. Germany: Springer International Publishing.
10. Dušanić, S. (2013). *Karakteristike fudbalskih navijača*. Banjaluka: NVVO Perpetuum mobile - Centar za razvoj mladih i zajednice Banjaluka.
11. Edwards, H. (1973). *Sociology of Sport*. Homewood, Illinois: The Dorsey Press.

12. Fanuko, N., Magdalenić, I., Radin F. i Žugić, Z. (1991). *Zagrebački nogometni navijači. Grupni portret s BBB u središtu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
13. Fink, J. S., Trail, G. T., i Anderson, D. F. (2002). An examination of team identification: Which motives are most salient to its existence? *International Sports Journal*, 6, 195-207.
14. Fleming, J. i Ledogar, R. J. (2008). Resilience, an Evolving Concept: A Review of Literature Relevant to Aboriginal Research. *Pimatisiwin*, 6(2), 7–23.
15. Kim, Y., i Kim, S. (2009). The relationship between team attributes, team identification and sponsor image. *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship*, 10, 215-229.
16. Knobloch-Westerwick, S., Abdallah, J. C., i Billings, A. C. (2020). The Football Boost? Testing Three Models on Impacts on Sports Spectators' Self-Esteem. *Communication & Sport*, 8(2), 236-261. <https://doi.org/10.1177/2167479519830359>
17. Kural, S., i Özbek, O. (2023). Sports consumption behaviors of football fans: The relationship between social identity, team loyalty and behavioral intention toward consumption. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 13(6), 685–703. <https://doi.org/10.1108/sbm-08-2022-0069>
18. Lalić, D. (1993). Razmjeri, karakteristike i uzroci krize posjeta prvoligaškim nogometnim utakmicama u Hrvatskoj. *Kinesiology*, 25 (1-2), 13-21. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/252919>
19. Lalić, D. (1993). *Torcida: pogled iznutra*. Zagreb: Biblioteka Svjedoci vremena.
20. Lalić, D. i Biti, O. (2008). Četverokut sporta, nasilja, politike i društva: znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj. *Politička misao*, 45 (3-4), 247-272. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/37890>
21. Lennon, S., Johnson, K. K. P. i Rudd, N. (2017). *Social psychology of dress*. London: Bloomsbury.
22. Link, B. G. i Phelan, J. C. (2001). "Conceptualizing stigma". *Annual Review of Sociology*, 27, 363–385.
23. Marković, V. (1988). *Ponašanje sportske publike*. Beograd: IIC SSO Srbije.
24. Mesić, M. (2007). Pojam kulture u raspravama o multikulturalizmu. *Nova Croatica*, 1 [31] (1 [51]), 159-184. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/174682>

25. Milak, M. (2020). Od (a)političnosti do participacije, od ideje do realizacije. Pomak k novoj društvenoj ulozi navijačke grupe Bad Blue Boys. *Etnološka tribina*, 50 (43), 161-181. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2020.43.07>
26. Nuredinović, A. I. i Vukušić, D. (2021). Navijačke poruke - segment vizualne ekspresije navijačke supkulture. *Socijalna ekologija*, 30 (3), 427-454. <https://doi.org/10.17234/SocEkol.30.3.5>
27. Perasović, B. (2001). *Urbana plemena*. Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada d.o.o.
28. Perasović, B. (2002). Sociologija subkultura i hrvatski kontekst. *Društvena istraživanja*, 11 (2-3 (58-59)), 485-498. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/19699>
29. Perasović, B. i Bartoluci, S. (2007). Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu. *Sociologija i prostor*, 45 (1 (175)), 105-119. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/17655>
30. Perasović, B. i Mustapić, M. (2013). Nogometni navijači u kontekstu sociologije u hrvatskoj: istraživačke perspektive 20 godina poslije. *Kinesiology*, 45. (2.), 262-275. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/112794>
31. Perasović, B. i Mustapić, M. (2017). Carnival supporters, hooligans, and the 'Against Modern Football' movement: life within the ultras subculture in the Croatian context. *Sport in Society*, 21(6), 960–976. <https://doi.org/10.1080/17430437.2017.1300395>
32. Prnjak, H. (1997), *Bad Blue Boys – prvih deset godina*. Zagreb: Tifo biblioteka.
33. Rookwood, J., i Spaaij, R. (2017). Violence in football (soccer): Overview, prevalence, and risk factors. *The Wiley handbook of violence and aggression*, 1-12.
34. Spaaij, R. i Anderson, A. (2010). Psychosocial influences on children's identification with sports teams. *Journal of Sociology. The Australian Sociological Association*, 46(3), 299–315.
35. Stroebel, T., Woratschek, H., i Durchholz, C. (2019). Clothes Make the Fan: The Effect of Team Merchandise Usage on Team Identification, Fan Satisfaction and Team Loyalty. *Journal of Global Sport Management*, 6, 185 - 202.
36. Velki, T. (2012). Rizični i zaštitni faktori kod pojave nasilja među djecom. *Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici* (str. 139-157). Osijek: Filozofski fakultet Osijek i Društvo psihologa Osijek. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:936018>
37. Vidaković, M., Kasap, P. i Ombla, J. (2018). Upitnik navijačkog identiteta (UNI). U A. Slišković i sur. (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika (Svezak 9)* (str. 59-64). Sveučilište u Zadru.

38. Vrcan, S. (1990). *Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta*. Zagreb: Naprijed.
39. Vrcan, S. (2003). *Nogomet-politika-nasilje : ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
40. Vukušić, D. i Hrstić, I. (2022). Navijanje kao emocionalna praksa – Bad Blue Boysi i Futsal Dinamo. *Sociologija i prostor*, 60 (3 (225)), 527-546. <https://doi.org/10.5673/sip.60.3.5>
41. Wann, D. L. (2006). Understanding the positive social psychological benefits of sport team identification: The Team Identification – Social Psychological Health Model. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 10, 272–296
42. Wann, D. L. i Fast, N. H. (2021) Using Sport Fandom to Aid in the Search for Meaning, *Findings in Sport, Hospitality, Entertainment, and Event Management*, 1, 1-6.
43. Wann, D. L., Brame, E., Clarkson, M., Brooks, D., i Waddill, P. J. (2008). College student attendance at sporting events and the relationship between sport team identification and social psychological health. *Journal of Intercollegiate Sport*, 1(2), 242-254.
44. Wann, D. L., Carlson, J. D. i Schrader, P. M. (1999). The impact of team identification on the hostile and instrumental verbal aggression of sport spectators. *Journal of Social Behavior and Personality*, 14(2), 279–286.
45. Wann, D. L., Dimmock, J., i Grove, B. (2003). Generalizing the Team Identification-Psychological Health Model to a Different Sport and Culture: The Case of Australian Rules Football. *Group dynamics: Theory research and practice*, 7(4), 289-296. <https://doi.org/10.1037/1089-2699.7.4.289>
46. Wann, D. L., i Pierce, S. (2005). Measuring sport team identification and commitment: An empirical comparison of the sport spectator identification scale and the psychological commitment to team scale. *North American Journal of Psychology*, 5, 365-372.
47. Wann, D. L., i Weaver, S. (2009). Understanding the relationship between sport team identification and dimensions of social well-being. *North American Journal of Psychology*, 11, 219-230.

48. Wann, D. L., Royalty, J. i Roberts, A. (2000). The self-presentation of sport fans: Investigating the importance of team identification and self-esteem. *Journal of Sport Behavior*, 23, 198–206.
49. Wu, S. H., Tsai, C. Y. D., i Hung, C. C. (2012). Toward team or player? How trust, vicarious achievement motive, and identification affect fan loyalty. *Journal of Sport Management*, 26(2), 177-191.
50. Žugić, Z. (1992). Sport i kolektivno ponašanje: navijači između subkulture i / ili nogometnog huliganizma. *Kinesiology*, 24 (1-2), 36-38. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/252732>
51. Žugić, Z. (1996). *Uvod u sociologiju sporta: sport kao znanstveni i društveni fenomen*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.

Internetski izvori:

- Službena web stranica HNK HAJDUK SPLIT (bez dat.). *Klub*. (preuzeto sa: <https://hajduk.hr/klub/bilosrce/informacije>, 6.8.2024.).
- Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima NN 117/03, 71/06, 43/09, 34/11, 114/22. (preuzeto sa: <https://www.zakon.hr/z/445/Zakon-o-sprje%C4%8Davanju-nereda-na-%C5%A1portskim-natjecanjima>, 10.8.2024.).

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Moja Čattak, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice pedagogije i anglistike, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 26. VII. 2024.

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog diplomskog specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Maja Čatlak

Naslov rada: Pripadnost navijačkoj skupini: iskustva nogometnih
navijača

Znanstveno područje i polje: društvene znanosti, pedagogija

Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
Tonča Jukić, izv. prof. dr. sc.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
Toni Maglića, doc. dr. sc.

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
Pinita Mandarić Vukušić, doc. dr. sc.
Tonča Jukić, izv. prof. dr. sc.
Toni Maglića, doc. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog diplomskog specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 26. VIII. 2024.

Potpis studenta/studentice: M. Čatlak

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.